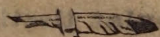

302.400

29
1913

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XXIX. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA CÉG KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL

1913

FOLYÓTAT
46 24 18

Tájékoztató.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknel vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

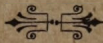
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati címek használatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

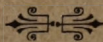
Alelnök: Latinovits Géza Budapest.

Titkár: Trencsény Károly Zombor.

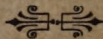
Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

Múzeumőr: Gubitza Kálmán, Monostorszeg.

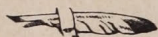
Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XXIX. ÉVFOLYAM. I—II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA CÉG KÖNYVNYOMDÁJÁBOL

1913.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Kozma László elnöki megnyitó beszéde

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1913. május 25-iki közgyűlésén.

Tisztelt közgyűlés!

Az az érdeklődés, melyből társulatunk táplálkozik, az elmúlt esztendőben is azzal a hullámzó jelleggel bírt, mely olykor az apadás színét viseli magán. De az ilyen fogyatkozási tünet ne csüggyessen el bennünket, mert nem kivételesen velünk szemben nyilvánul.

Közéletünk sivársága általános, mely önzetlen vezérgondolat, eszményi hevülések nélkül szűkölködik. A hazai egyesületi élet pangása általában elszomorító. Az anyagiasság, a sóvár pénzszeretet szenvedelme előtt elhomályosul sok törekvés, mely önzetlen támogatást igényelne, — s amennyi érdeklődését a társadalomnak ez az anyagiasság még érintetlen hagyná: azt absorbeálja a nálunk mindent fölemésztő politika . . .

A tudományos szeretet humusza pedig itt nálunk a lelkekben csak egy igen vékonyka réteg, melyet a tavaszi szél is könnyen elsöpör, nyári eső is könnyen elmos . . . A történelmi szellem ápolása, a régiség tudománya épen sivataghoz készül hasonlítani, mintha Henszlmann Imre, vagy Rómer Flóris sohasem éltek volna és nem tették volna azt a műveltség elismert közügyévé.

Bizony, bizony, magunk is nem egyszer révedezve nézünk körül: hol is van az a közönség, mely olvassa azt, amit írunk, hallgatja azt, amit beszélünk? Merre vannak, akiket intsünk, akiket tanítsunk, akiket lelkesítsünk?

Igazán nyomasztó például elgondolni: hogy ebben a vármegyeházában — melyben muzeumunknak harminc év óta, ha szinte szűkes, de állandó otthona van — vannak törvényhatósági, szintén évek hosszú sora óta működő tisztviselők, még pedig olyan rangban, melyhez ha már csak a művelt izlésű példamutatás jogos igényét is méltán köthetjük hozzá, akik, noha a megye törvényhatósága kérvényeinkkel nem egyszer foglalkozott, noha tőlünk bizonyos kérdésekben ismételve véleményt is kért — ismétlem, vannak vármegyei tisztviselők, akik soha muzeumunkat meg nem nézték, nyilván álmuk sem volt róla, hogy ezek a mi tekintélyes gyűjteményeink velük egy fedél alatt tartózkodnak.

Mai közgyűlésünk résztvevő tagjainak kicsike gárdája szintén e gondolat keretébe sorakozik.

Ám ezeken az általános jellegű bajokon mi, a rendelkezésünkre álló erővel nem segíthetünk.

Hiszen mi keserű szívvel látjuk, tudjuk, hogy a muzeumi gyűjtésnek ugyyszólván valamennyi tárgya könnyen veszendő. Föld eltemeti, víz elmossa, szántóvető összetöri, pallérok elhányják . . . A néprajzi anyag rohamosan pusztul el a vidéken . . . Vagy, ha nem ez a megőrzésre méltó anyag sorsa: akkor élelmes külföldi kalmárok birtokába kerül java részük, akik itt ólálkodnak körülöttünk és a pénzzel sem fukarkodnak. Ugyanaz a veszedelem fenyegeti a nemzetiségi vidékek műkincseit, templomok, parochiák művészeti csecsebecseit . . . A lesben álló régiségkereskedők Eldorádója Magyarország . . . Tartunk tőle, hogy elszórt műemlékek gondozás hijján pusztulnak el, mert a közönség nem ismeri értéküket. Történeti kútfők rongyolódhatnak falusi házakban, tudatlan emberek kezei közt.

Bölcselkedjünk e fölött, t. közgyűlés?

A muzeumok iránt már az iskolákban kellene a tanulók érdeklődését felébreszteni. Szemléltető táblák képei mellett lehetne velük megértetni, hogy bizonyos tárgyak megbecsü-

lése közművelődési feladat, ezek mellett lehetne nekik regét mondani népvándorlásról, római legiók dolgáról, török világról Magyarországon stb...

Akkor majd az egyszerü földmives is bevinné leleteit, miket talál, miket ásója, ekéje kivet, bevinné a muzeumba és nem rugná félre, vagy nem töltene régi edények cserepeivel feliratos kövek törmelékeivel országuti kátyut...

De mi, a mi csekély erőinkkel ezeket az állapotokat meg nem fordíthatjuk.

Azt azonban, ami erőnktől, tehetségünktől telik, igyekezünk megeselekedni. Senki sem vádolhat arról, hogy tisztességek kötelelességeinket elhanyagoljuk.

Választásainkban, munkatársaink megválogatásában nem neveket kultiválunk, hanem olyan férfiakat keresünk, akik feladataink iránt való komoly érdeklődésüknek, a munkakedvüknek kétségtelen jeleit adják.

Am ebben az irányban nem kívánom a t. közgyűlés figyelmét fárasztani. Ellenben két momentumról kötelességemnek tartom a t. közgyűlés előtt való megemlékezést. Két olyan lépésről, melyet a társulat vezetősége, felelőssége tudatában is ugyan, de kiválóképen társulatunk jövője érdekében szükségesnek látott megtenni. Mindkét lépést a jogos aggodalom sugallotta.

Bizonyára méltóztatnak még emlékezni arra t. közgyűlés, hogy már szinte két esztendeje a D. M. K. E. elhatározta, hogy itt Zomborban egy internátussal kapcsolatos kulturpalotát épít, melyben a mi muzeumunk is állandó és megfelelő hajlékhoz jutna. A megfogant eszme eleinte hatalmas lendülettel indult meg teljesedése felé. A segélyek iránti kérvények utnak indítottak egyfelől Zombor sz. kir. város, másfelől Bács-Bodrog megye törvényhatóságaihoz. Zombor városa még az 1911. évben harminc éven át fizetendő évi 2500 kor. segélyt szavazott meg az építkezés céljaira. Am a vármegyén egy akadály a nagyfontosságú közművelődési intézmény létesíté-

sének utjába vetette magát, — ennek az áldatlan ellenhatásnak az elhárítását szerencsém volt nekem, az összes helybeli kulturintézmények képviselőiből alakult küldöttség élén a vármegye akkori főispánjánál szorgalmazni. Nem kívánunk eljárásunknak kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítani, de az elvitathatlan, hogy a dolgok bekövetkezett fejleményében tényező volt. A megye törvényhatósága ugyanis, meghozott határozatában, a tervbe vett internátus építkezési költségeihez egyszersmindenkorra 50000 koronával hozzájárul úgy, hogy az építkezés legkésőbb 5 éven belül, vagyis 1917. év végéig megkezdendő. Ismertettem ezekben az ügy részleteit azért, mert hiszen évről-évre ismétlődnek panaszaink és évről-évre nyomasztóbban érezzük azt, hogy muzeumunk mostani helyiségeinek szűk és szinte megközelíthetetlen volta miatt — nem bírván szoros és folytonos kapcsolatot tartani az étellel — feladatunkat sem teljesíthetjük azzal az intenzivitással, mellyel kellene. Ez volt az egyik lépésünk, melyre a t. közgyűlés utólagos jóváhagyását kérjük.

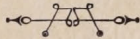
A másik lépés megtételére szintén az aggodalom indított bennünket. Mai erőviszonyaink között nem bírjuk hivatásunkat úgy betölteni, amint azt társulatunk kitűzött célja, a minden vonalon jelentkező rohamos fejlődés követelményei mellett megkíváná. Működésünk egyszer-egyszer: erőfeszítés, mely kimerít; máskor ugyszólván: tengődés, melymegöl. Mindenekelőtt anyagi eszközeink gyarapítása mutatkozik elkerülhetetlenek.

A társulat vezetősége elsősorban azon férfiú hajlandóságát kívánta javunkra biztosítani, aki ma Bács-Bodrog vármegye főispáni székében ül. Küldöttségileg tisztelegtünk előtte. Kértük egyéni jóakarátát — és azután kértük támogatását azon irányban, hogy Bács-Bodrog vármegye törvényhatósága tarsulatunkat bizonyos állandó évi segélyben részesítené. — Örömmel említem fel itt öméltósága válaszát, melyben a közművelődés fontosságának elismerését és köze-

lebről a mi törekvéseink egyéni megbecsülését hangsúlyozta, ez a nyilatkozat benső volt és hallani mindnyájunknak jól esett; viszont az a kijelentése, melyben benyújtandó folyamodásunk majdani lelkes támogatásáról biztosított bennünket: határozott volt, egyenes, bátorító és biztató . . .

A megnyugvásnak azzal a jóleső gondolatával fejezem be mai előterjesztéseimet, melyet a főispán válasza váltott ki lelkünkől, amelynek hatása alatt a kétség és aggodalom: bizalomná és reménnyé változik.

A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat XXX-ik évi rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

A Szabadka név magyarázata.

I.

Szabadka kulturtörténetének első feladata: annak megállapítása, mit jelent a Szabadka név? A helynév mindig fölvilágosít, megértet valamit, ami az illető helynek, községnek a multjában emlékezetre méltó. A Szabadka név is, akár magyarnak tartjuk, akár a szláv nyelvekből értelmezzük, Szabadka őskorának történetéhez adalékot szolgáltat, amely abban valamit megmagyaráz. Azonban ez a magyarázat sok akadályba ütközik, amelyeket elhárítani nem igen áll hatalmunkban. A Szabadka történetére vonatkozó okirati adatok 1391-ig érnek vissza, jólehet a város ennél jóval régibb alapítás. Ha azt vesszük, hogy Szabadka 1391-ben mint libera villa regia már hosszabb fejlődésen ment keresztül, amelyet megint megelőzött egy kor, amelyben Szabadka mint művelés alá fogott pusztá, falu nélkül, csekély lakossággal, már fennállott: Szabadka multja legalább 200 évvel előbbre szökik, mint ahogy az ismert történeti adatok tanúsítják. Erről az időről csak gyanításaink vannak. Az 1391-ig visszanyúló adatok is hiányosak, töredékesek, gyérek s meszszebb vágó kombinációkra alapot nem igen szolgáltatnak. A város nevének magyarságára vonatkozó eddigi föltevés és magyarázat — véleményem szerint — hiányos adatokon és hézagos kutatásokon épülvén föl, egyoldalú, hiányos vagy egészen hibás eszméket és dedukciókat foglal magában.

Ha Szabadka nevét meg akarjuk fejteni, az eddigitől eltérőleg, más irányban kell kutatnunk. A város nevének magyar eredetéről felállított hipotézisnek a helyére a szláv származás hipotézisének kell lépnie, amely bizonyítékait a

nyelvtudományból s másrészt a város helyrajzi viszonyaiból meríti.

II.

A magyar származás elmélete a következő:

„A Szabadka név tisztán magyar szó, oly helységet jelent, ahol szabadosok, azaz szabadalmazott jobbágyok laktak; jelentése annyi mint Szabadhely, Szabadszállás; eredetileg szabad község, libera villa lehetett.“

Ezek a tételek részben vagy egészben kétségbevonhatók: ugyanis a Szabadka név nem magyar, hanem szláv eredetű, megmagyarosodott név is lehet; hitelesen nincs bebizonyítva, hogy Szabadkát szabadosok után nevezték Szabadkának; jelentése korántsem annyi mint Szabadhely vagy Szabadszállás s végül a libera villa valószínűleg csak szabad téren, mezőn fekvő, nyílt, kerítetlen és csak ilyen értelemben jelentett „szabad“ falut. A föntebbi teória téves körbizonyításban szenved; t. i. egyfelől a város nevéből következteti, hogy *Szabadka* alapító lakossága szabadosokból állott, másfelől a város föltételezett szabados lakosságából magyarazza a város nevét. Igaz, hogy a valószínűség amellet szól, hogy a maga alapította lakóhelyet minden nép a maga nemzetiségének megfelelőleg a maga nyelvén nevezi el és ilyen esetben a névből a lakosság nemzetiségére jogosan következtethetni. De ha zavaró körülmények állanak fenn, a következtetés hibás folyományokra vezet. Szerintünk a Szabadka név magyarázatában ez az eset forog fenn. Itt a zavaró körülmény, amelynél fogva a Szabadka név mai alakjából az alapítókra, illetve nemzetiségükre biztosan következtetni nem lehet, az, hogy a Szabadka név a város nevének nem első, hanem utolsó alakja, megmagyarosodott név, amely valamely más, idegen alapszóból származik s amelynek jelentése a szabad szóval semmi kapcsolatban nincs. Így a magyar származás elméletének a tévedése könnyen megmagyarázható.

Hogy a Szabadka névnek alapszava = nem a szabad szó, sőt hogy a magyar a *szabad* szót önállóan — se a *ka* kicsinyítővel, se anélkül — nem alkalmazza, kitűnik azokból a helynevekből, amelyekben a szabad szó valamilyen formában benne van.

A *szabad* szó mint jelző fordul elő a következő magyar helynevekben: *Szabadhely*, *Szabadszállás*, *Szabadbáránd*, *Szabad-erdő*, *Szabadfalu*, *Szabadföld*, *Szabadhegy*, *Szabadrét*, *Szabadszentkirály*, *Szabadszállástanya*, *Szabadszenttornya*. Ezeknek a magyarsága ellen kétség, kifogás nem hozható föl. Ezek a Szabadka szóval, melynek állítólagos részei a *szabad* mint alapszó és a *ka* kicsinyítő képző, párhuzamba nem állíthatók. Azok összetételek s szerkezetükben bizonyosságai annak, hogy a magyar a szabad szóval csak összetett helyneveket alkot s a *szabad* szót egy magában önállóan, mint alapszót helynévül nem alkalmazza.

Ezzel ellenkezni látszik az, hogy egy pár város nevünkben a *szabad* szó mint alapszó mutatkozik. Ezek a nevek: *Mező-szabad* (Marostorda megyében), *Szabadja* (4 féle is van) és a sokféle *Szabadi*, mely utóbbi jelzős összetételben számos esetben fordul elő. Csakhogy ezekben aligha a magyar *szabad* szóval van dolgunk. A *Mező-szabad* értelme nem világos, amint nem volna világos p. o. az erdő-szabad, folyó-szabad kifejezéseké. Ellenben a szabad mező, szabad folyó, szabad erdő kifejezések logikája helyes. A *Szabadja* névben pedig gyanus a végzet. Olyan magyar képző nincs. Olyan alkotásu, tiszta magyar elemekből álló szó a magyar nyelv szótárában nem található. S valóban se a *Mező-szabad*, se a *Szabadja* nem magyar szavak. Az utóbbiban a *ja* képző föltétlenül idegen származásra vall, az előbbinek idegen voltára pedig rávilágít ez a két helynév: *Szabed* és *Mező-szabed*. A *Szabed*-ből népetimologia útján lett a *Szabad*, illetve a *Mező-szabad*. Így aztán a mező jelzőnek is megvan a helyes értelme, jelzője annak a *Szabed*-nak, amely sik területen, mezőségen

fekszik. A *Szabadi* elnevezés pedig aligha más, mint a *Szabadja* megmagyarosodott végzettel, melynek analog hangtani esetével találkozunk a *látja*—*látí*, az *ütje*—*üti*, a *juhász*—*ihász*, a *jochtat*—*iktat* féle hangváltozásokban.

A *szabad* szó mint helynév alkotó alapszó csak egyetlen esetben fordul elő elfogadható alakban, a *Szabados* helynévben; az pedig oly melléknév, amely mellől elmaradt a völgy, a hegy, a rét stb. a jelzett szó, amely most egymagában áll, mint önálló főnév. Jelentése világos, mint p. o. a *Szabadvölgy* féle összetételé. Képzős melléknév. (Szabad-os.) Lát-szólag ilyen a *Szabadka* név is, olyan mintha benne a *szabad* melléknév *ka* kicsinyítő képzővel volna ellátva. Bár a magyar nyelvben a melléknév kicsinyíthető, (v. ö. zöldike, fehérke, nagyocska, szépecske), mégis azt kell mondanunk, hogy a Szabadka név, mint kicsinyített melléknév teljesen logikátlan. Az elvont *szabad* fogalom kicsinyítésének nincs célja; amint nem volna értelme nagyításának se, ha a magyar nyelv ilyen nyelvtani alakot ismerné. A szabad szó mint elvont fogalom nem alkot helynevet, épen úgy mint nem alkotnak a *nagy* és a *kis* szavak, noha hazánkban százával vannak puszták, helységek, városok, amelyeknek a nevében a *nagy* és a *kis* szavak mint alkotó részek előfordulnak. Ha pedig a *szabad* szónak azt a jelentését vesszük, hogy az a városon, a községen kívül eső, nyílt tér, mezőség, erdőség, ahová a városok füledt, poros, bűzös levegőjéből kimenekülünk; ha a *szabad* szót abban az értelemben használjuk, mint ebben a kifejezésben: menjünk a szabadba! — ismét értelmi zavarba esünk, mert ebben az esetben a *szabad* szó a városnak épen az ellentétét állítja (— a város nem a „szabad“—) s mint ilyen egyenes uton járó értelemmel város névül nem használható fel. A legnagyobb szóalkotó, a nép, a helynevekben a logikát époly kevésbé állítja feje tetejére, amint nem teszi a költői nyelvben, a legmerészebb, a legszokatlanabb poetai szólásokban sem.

Egy szóval, a *szabad* szó a *Szabadka* névben a magyar nyelvből nem magyarázható meg. Tiltakoznak ellene a szóalkotás törvényei és tiltakozik ellene a logika. A fölmerült nehézségek azt gyaníttatják, hogy benne a „*szabad*“ szó idegen származás épügy, mint a *Mező-szabad* szabad-ja. Erre vall a *ka* képző is, mely benne van. Ez szláv eredetre mutat. Ilyen képzővel ellátott helynevünk sok van, p. o. Zabavka, Zabuska, Zalacska, Zavadka, Lehotka, Malacka, Mislóka, Palánka, Telecska stb. nevek, amelyekben a sajátosságosan jellemző *ka* képző megvan s amelyekben első pillantásra felismerhető, hogy igazi, hamisítatlan szláv nevek, amelyek részint a honfoglalás korabeli szlávok hagyatékai, részint az újabb szláv jövevények szavai. Hasonló neveket a *Helységnévtár*-ban százával lelhetünk, legtöbbszörre kisebb helységek, falvak, puszták nevei, amelyeknek szláv lakosai vannak vagy voltak. A *ka* képző azt bizonyítja, hogy a *Szabadka* név ószláv eredetű; kétségtelen, hogy kicsinyítő képző, amelyet az ószlávok általában a helynevekben szívesen alkalmaztak. Minthogy az eddigiekből következtetve a *Szabadka* szónak alapszava is, képzője is idegen származéknak vehető s az utóbbi nyíltan szláv kutfőre utal: vizsgálni kell a szláv eredet teóriáját, hátha többre megyünk vele, mint a magyar származásával, amelynek igazságául egyelőre azt gyanítják, hogy a *Szabadka* szóban valamely megmagyarosodott, de még ki nem derített szláv szó rejtőzik.

III.

A *Szabadka* szónak eddigelé a szláv nyelvek alapján nincs olyan magyarázata, mely elfogadhatónak látszanék. A közkeletű s népies magyarázatok tetszetős külső hangbeli hasonlóságok után indultak s ezeknek ötletszerű igazságát bebizonyítani nem lehet.

Köztük legismertebb az, mely a *Subotica* szóval hozza kapcsolatba. Így nevezik a szerbek Szabadkát, míg a bunye-

vácok *Subaticá*-nak mondják, amely név Szombatkát, kishombatot jelent, ellentétül a Nagyszombattal. A Subotica név a török korszakban jött divatba s Iványi Istvánnak helyes föltevése szerint valószínűleg népetimologia útján keletkezett olyformán, hogy a Szabadka szó első két szótagját az új szláv lakosok azonosították a subota-val (szombat), mely aztán kicsinyítő képzővel Suboticává lett. Hasonló átalakuláson ment keresztül Zombor város régi neve, a *Czobor-Szent-Mihály*. A Czobor szót nem értő új szlávok a *Samobor* — Horvátországban ilyen nevű város van — névvel azonosították, mely idővel *Sambor*, *Sombor*, illetve *Zombor* lett. (Bor = fenyő?) 1574-ben már előfordul a *Sombor* alak, de viszont a régibb *Sambor* még 1686-ban is megvan. (Iványi, Helynévtár I. 2. kiad. 1909. 59. és 154. lap.) A *Subotica* név kétségtelenül Szabadka új szláv lakóitól ered s nem a Szabadka név származott belőle, hanem megfordítva Szabadkából lett népetimologia útján a *Subotica*.

Épen ilyen ötletszerű a *zob* szóból való magyarázat, amelynek egyes körülmények némi valószínűséget kölcsönöznek, nevezetesen először az, hogy hazánkban számos puszta, helység van, amely nevét földje legkiválóbb vagy legnagyobb mennyiségű termékének köszönheti. Van több nevünk a zab szótól, a búzától, az árpától, a kölestől, a szőlőtől, a nádtól, a fűtől stb. S föl lehet tételteni, hogy Szabadka valamikor kitűnő zabtermő vidék volt, amely nevét szláv lakóinak a nyelvén a *zob* szótól vette, mely a zobatka, a zabatka és a szabatka alakokon át Szabadkává idomult. Azt a gyanítást megerősíteni látszik az a helyi körülmény, hogy Szabadka külső területének egy részét a déli határon *Zobnatica*-nak nevezik, amely név a mostani szláv lakók nyelvén zabföldet jelent. Fokozni látszik a valószínűséget az, hogy a horvát helységnévtár is ismer oly községet, amelynek neve a *zob* alapszóból ered. Ez a név a *Zobeničin* gaj (zabosliget?) Oraovac községhez tartozó kisebb házcsoport Lika-Krbava vármegyé-

ben. Csakhogy Szabadkára vonatkozólag sem azt nem vagyunk képesek igazolni, hogy területe az ősi időben valami kiváló zabtermő vidék lett volna, se nyelvtudományi úton igazolni nem tudjuk a *zob* szóból a *Zabatka* alakot, amennyiben a *zob* szóból eredő minden továbbképzés nem a *zob*, hanem a *zoben* alakból indul ki, mint e szavak *zobenkruh* = zabkenyér, *zobenica* = zabkenyér, *zobnica* = zabzsák igazolják; hasonlóképen e helynevek *Zobnatica* és *Zobeničin* is a *zoben* alapszóból erednek. A *zob* szóból való származást tehát el kell ejteni.

A *zabit* (magány, magányosság) szóból való magyarázat is téves és csak helytelen ötlet lehet az, amely Szabadkát félreeső helynek, magános vidéknek mondja, mert a Tiszától és a Dunától távol esik. Akkor, amikor a Szabadka szó keletkezett, a Duna és a Tisza melléke csupa mocsár, ingovány volt, mely lakóhelyül nem igen kínálkozott, igazi lakóhelyek akkor a telecskai dombok voltak, s ezek nem voltak félreeső helyek.

A magyarázatban a helyes utra terel bennünket *Szabadka* nevének régi írása a *Zabotka* (ez az alak csak egyszer, 1391-ben fordul elő), illetve a *Zabatka*, mely fenntartotta magát a 17. század végéig s nem helyesírási különösség, hanem a Szabadka szónak ősi, igazi főmája, mely a szót alkotó elemeket elég világosan magában foglalja. Etimológiája kétféle lehet: *zabat-ka* és *za-bat(d)-ka*.

A *zabat* szó a délszláv nyelvekben megtalálható, míg a cseh-tót nyelvben Bernolák nagy szótára szerint nem fordul elő. Ismeri a szerb, a horvát, a bolgár és a bunyevác. Mai használata szerint jelenti a ház ormát, a ház csucsát, tetejét, az oromfalat, az orom-mezőt, a tűzfalat. (Giebel, Giebelmaurer, Giebelwand, Giebelfeld.) Továbbképzései a *zabatac* (oromcsucs a házon), a *zabatnica* (oromfal), a *zabatni* (ormos). Legközelebbi rokonértelmű szava a *krunište* (ormozat), továbbá a *vrh* (hegytető, csucs) és a *vrhunac* (ormozat), ezek azonban már nem az emberi alkotásra (a házra), hanem a

természeti alakulatra (hegyoromra), vonatkoznak. A házormó, házcsucs, tűzfal értelmében a *zabat* szónak a magyarázatban nem is vehetjük semmi különösebb hasznát. Közelebb jutunk a célhoz, ha a *zabat* szót összetett szónak tekintjük és alkat-elemeire bontjuk. A *za* praepositio, mely a hol kérdésre a mögött, az után, a tul, a hová kérdésre pedig a mögé szóval felel, p. o. e szóban *za-gorie*, amely annyit jelent, mint hegymöge, a hegy mögött elterülő tájék. Hogy a Szabadka szónak utolsó szótagjával is végezzünk, a *ka* képző (a liturgiai szláv nyelvben) főnévhez járulva kicsinyít, melléknévhez adva pedig főnevet alkot. A jelen esetben kicsinyítő képző. Ezek tehát eléggé világos elemek, különösebb magyarázatot nem kívánnak, ellenben a *bat* szó nehezebben fejthető meg. Igazibb alakja lehet a *bad*, melynek *d*-je a *ka* k-ja előtt t-vé keményedett. A *bat* alak különben is nekünk használható értelmet nem foglal magában, ellenben a *bad* szó, mint önálló szó, bár ma a délszláv nyelvekben ritkán használt s talán kihalt szónak tekinthető, helyes felvilágosítást nyújt.

A *bad* szónak szótári értelme: szikla, szirt, sziklaszál, kőszirt, szirtcsucs, klippe, felsenklippe. Ez *mai* tartalma. Ilyen értelemben még megvan a horvát nyelvben, bár alig használatos, a szerb nyelvben. Azonban mint továbbképzett gyökér több szóban fordul elő, ilyenek: *badalj* (ösztöke, járompálca), *badalo* (kém-tű), *badanje* (szurás, lökés, döfés), *badati* (szurni, döfni, lökni). Mindezeknek alapjelentésük: valamely eszköz, amelynek hegye van; valamely cselekvés, amely hegyes tárggyal történik.

Rokonszavai: a *bod*, *greben*, *bilo*, *šleme*.

A *bod* szó azonosnak látszik a *bad*-dal s sziklaszál értelmében mint önálló szó szintén kihalt szónak tekinthető, továbbképzéseiben azonban azonos a *bad* továbbképzéseinek a jelentésével. Ezek a következők: *bosti* (bodem) (tűzni, szurni), *boda* (szurony), *bodac* (szurás, csipés, döfés, ami hegyes tárggyal történik), *bodež* (tör, gyilok), *bodka* (gerely), *bodlja*

(tövis, tüske), *bodva* (szigony): valamennyien eszközök, tárgyak, cselekvések, amelyek a hegy fogalmával összefüggnek. A másik rokonszó: a *greben* hátgerincet, hegygerincet, szirtfokot, hegyhátat, sziklát, szirtet jelent s jelenti a ló, a marha szirtjét is. A *bilo* ütőeret, dombhátat, továbbá hegyormot, gerincet, bérceet, hegytarajt, hegysort, hegyláncot, Art. Bergkette, Montes continui-t jelent. A *šleme* értelme: tető, gerinc, orom.

Ezeknek az alapján megállapítható, hogy a ma már kihaltnak tekinthető *bad* szó alapjelentése: hegygerinc, hegyhát, hegysor, hegylánc, dombhát, szirt, sziklaszál. Ez utóbbi alapjelentése van meg tovább képzett alakjaiban. Megjegyzendő, hogy a szirt jelentése nemcsak Fels és Klippe, hanem Kamm is = der oberste Theil von etwas: jelenti a hegyhátat, gerincet. (V. ö. a hegyszirtje, a marhaszirtje, a lószirtje kifejezéseket.) Mi az előbbieken alapján a *bad* szót hegygerinc, hegyhát, dombhát, dombláncolat jelentésben vesszük; értünk rajta olyan hosszabb magaslatot, hegyhátat, melynek kiszökellő részei, szirtjei vannak.

A *za-bad-ka* jelentése tehát a *kis hegygerinc*, a *kis dombhát möge*, illetve a *kis hegy*, a *kis dombhát mögött levő vidék s egy értelmű a zagorie, a zagorica* (hegymögi vidék, kishegymögi vidék) elnevezésekkel. Hasonló képzések a magyarban is vannak, p. o. hegymöge, hegymegetti puszta. S valószínűleg a *bad* szó az alapszó a következő horvát helynevekben: *Badjevo, Badjinec, Badjevina, Badovnici*. Idevágónak látszik előttünk a *Bada-csony* szó is, melyben a magas hegycsúcs, a szirt jelentés domborodik ki. Valószínűnek tartom, hogy a *zabat* szónak igazi jelentése a tűzfalra, a ház végormára vonatkoztatva megfelel a fentebbi magyarázatnak s az oromfal mögötti helyet, területet jelenti, jelen esetben a padlás üregét, amely azonban azon elvnel fogva, hogy a tartalmazó a tartalmazottal elnevezésben fölcserélhető, jelenti magát a falat is. A tűzfalnak, a ház ormának ugyanis hegycsúcs formája van.

Mindezek a tények meggyőzőleg szólnak föltevésünk mellett, hogy a Szabadka szónak gyökere a *bad* (esetleg *bod*) szó; első szótagja praepositio, utolsó szótagja kicsinyítő képző és hogy értelme annyi mint kishegy möge, dombhát möge. Kérdés csak az, hogy ennek az eredménynek, amelyet az etimológiának köszönhetünk, megfelel-e a valóság, igazolását nyújtja-e a természet, amelyre vonatkozik? Szabadka csakugyan dombhát, hegygerinc mögött levő vidéken fekszik-e?

Szabadka a *telecskai dombok* Szabadka és Baja közt elterülő részének keleti, mondjuk tiszai lejtőjén, illetve annak alján fekszik; e lejtős hegyoldal magassága átlag 135—143 méter a tengerszíne fölött, Szabadkái pedig felső, északnyugati felén 117, alsó részén, az ugynevezett mlakában 103 méter, ennél csak Palics fekszik mélyebben, 101 méter magasságban. Szabadkától nyugatra, északi irányban Tavankuttól kiindulva, majdnem Kiskunhalasig magaslat, dombhát, helyesebben dombláncolat húzódik, amelynek vannak egyes csucsai, egyes kimagasló pontjai. *Raszovás* 136, *Tavankut* átlag 120—130, *Kunbaja* 136, *Alsócsikeria* 131, *Felsőcsikeria* 135, *Kocskás* (?) Kelebián 138, *Duboka* 142, *Akasztóhegy* 142, *Tompa* 143, *Tormahegy* 133, *Ciframajor* 143, *Sasheverőhegy* 139, *Bankahegy* 143, *Törökhalom* 137 méter magasak.¹⁾ Ettől a vonaltól nyugatra az emelkedés tovább tart s egyes pontjai — közbeeső alacsonyabb helyekkel váltakozva — erősen kiemelkednek s az ugynevezett „hegyekben“ a 174 métert is eléri. E magas, dombos vidék (Telecska egy része) körül dél és kelet felől az alacsonyabban fekvő vidék, illetve helyek mintegy koszorút alkotnak, p. o. *Baja* 98, *Bácsvaskut* 105, *Gara* 102, *Katymár* 111, *Bajmok* 117, *Szabadka* átlag 110, *Palics* 101 méter magasságban fekszenek. Továbbá Szabadkától északra, de nyugat-keleti irányban is vonul el egy magaslat, melynek kimagasló részei *Zsdráló* 130, *Balota* 147, *Citera* 130,

¹⁾ Katonai térkép adatai.

Skender 124 méter magasak.¹⁾ Az ettől keletibb, Szeged felé haladó vidék átlagos magassága 108—112 méter, tehát körülbelül egy magasságban van Szabadkával, de Palicsnál már 8—10 méterrel magasabb. *Szabadkát tehát két oldalról: nyugatról és északról egy-egy alacsonyabb magaslat, dombgerinc szegélyezi, amely nyugat felől átlag 35--40, észak felől átlag 18—20 méterrel magasabb mint Szabadka. Az így keletkező mélyedésben, illetve a nyugati dombhát lassan ereszkedő lejtőjének az alján, néhány halmon fekszik Szabadka; tehát ráillik ez a kifejezés: dombhát möge, kis hegygerinc (a Telecska) mögötti vidék (tájék, terület), azaz szószerint za-badka, amely kifejezés eszerint eredetileg a vidéket és nem a várost jelentette. Később azonban a pusztai vidék neve átment az itt legelőször megalakult telepre s a vidék neve lett a város neve, amelyet vidékünkre jellemző fekvése után bizonyára a telecskai dombok magaslatán, vagy nyugati oldalán lakott szlávok alkalmaztak első ízben.*

IV.

A *Zabatka* elnevezés, amint az előbbiekből érthető, nem az újabb korban keletkezett, még csak nem is a Szent István után következő századokban, amikor a mi vidékünk valószínűleg már magyar nép lakta terület volt, hanem még a honfoglalás előtti időkben, amikor az ős szlávok hazánkon át északról délfelé huzódva, vidékünkön megállapodtak, de állami életet nem alkottak. Itt pásztorkodással töltötték életüket, nyájaikat az egyik tájékról a másikra s a telecskai dombok (Telecska = tinójárás?) egyik oldaláról a másikra terelgették. Ezen a vidéken valószínűleg telepeket is alkottak, földházakat, kunyhókat építettek Szabadkának mocsár övezte halmain, amelyek telepek alkotására igen alkalmasak voltak. A városnak őslakói ilyen értelemben az ős szlávok köréből kerültek ki. Ezt kell valószínűnek

¹⁾ Katonai térkép adatai.

tartanunk, de hogy a magyarok beköltözésekor Szabadka egykori halmain csakugyan éltek-e szláv letelepedők, mostanáig minden kétséget kizáró történelmi adatokkal nem lehet igazolni. Azért nincs kizárva annak a lehetősége sem, hogy a honfoglalás első századaiban a *Zabatka*-nak nevezett vidéken (éppúgy mint Biharban, vagy a Tolnának nevezett vidéken stb.), tehát szláv nevű földön magyarok megszállottak, telepet alkottak s azt a vidék szláv neve után *Zabatka*-nak nevezték el. Az sem lehetetlen, hogy a már régebben létesült kisebb szláv telep magyar beköltözőkkel gyarapodott s az Árpádok korában és a Vegyes házak idején megmagyarosodott. Mindezek azonban többkevesebb valószínűséget tartalmazó föltevéssek, gyanítások, amelyeknek a tudományos vizsgálata külön tanulmányt igényel. Mert bizonyos, hogy a vidék elnevezésének a ténye még nem foglalja magában a város megalapításának a tényét, s amikor a Szabadka névnek magyarozatát adtuk, nem magyaróztuk meg szükségképen se a város alapítóinak nemzetiségét, se a város eredetét, se alapításának az idejét. Az alapítók lehettek szlávok is, magyarok is. A várost alapíthatták szláv pásztorok is, magyar jobbágyok is. S az alapítás ideje eshetik a 9. századra is, meg a 12-ikre is. Az azonban a fennmaradt adatok alapján kétségtelennek látszik, hogy Szabadka és környéke 1400 körül már magyar volt, amely, ha eredeti lakosai szlávok voltak, bizonyos, hogy a beköltöző magyarok utján magyarosodott meg.

Ez az alaptény, amelyet itt minden további vizsgálat nélkül elfogadunk, teszi érthetővé a *Zabatka* névnek a megmagyarosodását. A nagyjelentőségű folyamatnak a város nevében is nyoma maradt. Városunk neve eredetileg *Zabatka*, melyet a szlávok, akiktől származik, bizonyára úgy ejtettek ki s a kiejtés után irtak le. Ezt a kiejtést és írásmódot vehették át tőlük a magyarok és ez az alapja annak, hogy az okmányokban 1391-től 1685-ig következze-

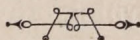
tesen *Zabatka*-nak, vagy *Zabathka*-nak írják. Egyszer, épen 1391-ben találjuk a *Zabotka* alakot, amelyben, ha nem helyesírási hiba, föltételezhető, hogy a *bod* gyökér emléke lappanghat, amely azon hangtani törvénynél fogva, mely az ős szláv szavak átvételében és átalakításában a magyarban érvényesül (v. ö. potok = patak), a nyiltabb *Zabatka*-vá lett. Ellenben nehányszor már ebből az időből is előfordul a *Szabatka* magyarosabb írásmód, s egy, különben ismeretlen költő, aki Beriszló Péter horvát bánt és püspököt megénekelte, magát a 16. század elején *Michael de Szabatka*-nak írja s ez az alak némi csekély változattal (sz: s) 1579-ig fenmaradt, amikor Szabadka szabad kir. városi rangra emelkedett. Ettől az időtől fogva lép aztán elő — nyilván a *szabad* szónak a hatása alatt — a *Szabadka* írásmód, a teljesen megmagyarosodott forma, mely használatba áment és amely ma népetimologiai értelme szerint is magyarnak vehető.

És itt fölvetődik a kérdés: hogyan ejtették ki városunk nevét? A kiejtés együtt haladt-e a helyesírással vagy tőle külön váltan fejlődött? Átlag azt lehet mondani, hogy a kiejtés, a fonetika törvényeinek megfelelőleg, könnyebben módosul, mint a helyesírás. Ez konzervatívabb természetű, mint amaz s mivel csak lassan tisztuló tudásnak a tárgya, azért ingadozó, bizonytalan, következetlen, s akárhányszor merő tagadása a kiejtés egyszerűségének. A *Zabatka* szó történetében ugyanezek a jelenségek állapíthatók meg: 1685-ig *Zabatka*-nak írják, de már 1448-ban *Szabatka*-t s 1504-ben *Szabadka*-t is találunk, ami azt bizonyítja, hogy a *Zabatka*-t igen korán *Szabadka*-nak ejtették ki. Az idegen szó megmagyarosodása a kiejtésben századokkal korábban bekövetkezik, mint az írásban. Az, hogy mégis *Zabatka*-t írnak, ne tévesszen meg bennünket. Semmi kétség sem lehet az iránt, hogy a szabad szót másként mint sz-szel soha sem ejtették ki s mégis azt tapasztaljuk, hogy a

Halotti beszéd (1205—1230.) *zoboducha* alakot ír, más codexek *zabadoc*, *zabadi*, *zabadejtom*, *zabadító*, *zabadoytaas*, *zabadossa*-féle alakokat őriztek még számunkra, s hogy a *szabad* helyesírás csak a 16. században lép elő s a 17-ben lesz általánossá, amint azt a Szabadka alak is mutatja. Az *sz* hangot azonban a codexek s a régi iratok többféleképen írják: a *z* mellett az *s*, az *sc* és kivételesen az *sz* írásmódot is találjuk. Hogy azonban városunk nevét az első adatokban következetesen *Z*-vel írják, valószínűséggel annak tulajdoníthatjuk, hogy az idegen származást érezték benne s az első följegyzések a szláv helyesírást állandósították, mielőtt megmagyarosodása bekövetkezett volna. A szláv *Zabatka* kiejtésben igen korán magyaros ruhát öltött, bizonyára már akkor, amikor a (valószínűleg) szláv alapítók közé magyarok nagyobb számmal települtek s a szlávok a magyar szóval élni először próbáltak. Ennek pontos idejét megállapítani nem lehet, de a Szabadka név nyilván akkor lett magyarrá a kiejtésben, amikor azzá lett az a sok ószláv szó, amely a régi szláv beolvadásnak örök emlékét őrzi nyelvünkben, *Asbóth* János föltevése szerint „a honfoglalásra következő első századokban.“ Azt hiszem, hogy a *Halotti beszéd* idejében (1200—1230) ha *Zabatka*-t irtak is, minden bizonnyal már *Szabad(t)ka*-t ejtettek.

Igy lett a szláv *Zabatka* névből a magyar *Szabadka*¹⁾

Toncs Gusztáv.

¹⁾ Források: *Karadzsijs* szerb, *Sulek* horvát szótára; *Zsivánovics* Stara slovenska grammatica 1880; *Iványi* Szabadka története 2. k., Bács-Bodrog megye helységnévtára 5 k.; a Magyar Korona országainak *Helységnévtára*; *Asbóth János*, A szláv jövevény szók a magyar nyelvben 1893. Szabadka és vidéke katonai térképe, s több más munka, amelyeknek a felsorolása elmaradhat, mert lényeges utmutatást nem nyújtottak. *T. G.*

A Bács vármegyei telepítések áttekintése.¹⁾

I.

A másfél századnál hosszabb török uralom, amely vármegyénket, mint országunkban alig más vidéket, szakadatlanul tartá leigázva, példátlan kimerülést okozott; a lakosság legnagyobb része a biztosabb felső vármegyékbe menekült és a mivelőitől megfosztott föld elparlagosodott. Ennek következtében a török elűzése után csak nagy pusztaságok és lakatlan nagy területek vallottak a török garázdálkodására ezen azelőtt oly sűrűen lakott magyar vidéken, melynek egyes részeit az áradó s kiterjeszkedő Duna is megtizedelt, nem egy helységet a maga medrébe temetvén.

Hogy a nagy pusztítás nyomait eltüntesse és a termékeny talajnak munkás lakosságot adjon, mindjárt I. Lipót megkezdte itt a telepítést, melynek egyik főfeladata volt az országnak e délkeleti részét tiszai és marosi határőrvidék neve alatt a török támadásai ellen megvédeni. Akkor jött a vármegyénkbe a sok szerb s névszerint Szabadkára és Zomborba a bunyevácok is 1687-ben. III. Károly király alatt is csak kevéssé szaporodott itt a nép. Még sok volt a pusztaság, mocsáros és homokos terület, kevés lakott falu; az egész kalocsai érsekségben, amely pedig vármegyénken túl is terjedt, alig volt 12 plébánia. A földnek nincsen ára, mert hiányoznak a munkáskezek, amelyek a termékenyítés által értékét felemelnék. Nagy volt a hátramaradás, a gazdaság, ipar és kereskedelem terén; amiért is rendszeresebb és behatóbb telepítéshez kellett fogni.

¹⁾ Ezen munkálat eredetileg a Szabadkai Ellenőr számára készült. (1880.)

Mária Terézia mindjárt trónralépte után (1740. évben) ezen ügyre fordítá figyelmét és több magyar, szláv és német telepítés történt, (amint alább *Grassalkovics* és *Cothmann* jelentéséből kitűnik), de behatóbban mégis csak a hétévi háboru után 1763-ban foglalkozhatott a telepítés ügyével és mint később II. József is, különösen németekkel iparkodott vármegyénket benépesíteni és ezt új életre kelteni.

Ezen német telepítés történetét szándékozom a következőkben megismertetni, amint a bécsi pénzügyminiszterium levéltárában levő hivatalos okmányok alapján Czoernig Károly: *Ethnographie der oester. Monarchie* III. kötetében megírta.

II. Vármegyénk állapota 1763. előtt.

Mária Terézia még a hétévi háboru folyama alatt 1762. máj. 11. rendeletet küldött Herberstein grófhoz, mint az udvari kamara elnökéhez, hogy a magyar fiskus (causarum director) által intézkedjék, hogy azon tájon, amelyekben nagy mennyiségben pusztá földek találhatóak és amelyekben az adományozó levelek bizonyossága szerint az adományozás idejében házak vagy falvak voltak, a földesurak újra falu telepítésekre köteleztessenek: „kivált minthogy a magyar nemesek nincsenek feljogosítva szabadalmaikkal a magyar király rovására visszaélni“.

A kormány a többi földesuraknak maga adott jó példát. Herberstein azonnal a magy. udv. kamarai elnöknek, *Grassalkovics* grófnak parancsolta, hogy legelőször is a bácskai kamarai kerületben hat pusztának betelepítéséről gondoskodjék. Erre *Grassalkovics* már 1762. máj. 30. jelenté, hogy az ő elnöksége alatt (melyet 1748. óta viselt), a bácsai és az aradi kamarai kerületekben 17 helység lett telepítve és hogy *Filipova* pusztán is 20 házat építettett, melyek számát idővel 300-ra akarja szaporítani. A kamarai egyéb puszták nagyon távol esnek a Dunától s minthogy azokban kutak nincsenek, német gyarmatosokra nem alkalmasak; de célszerű volna

ezeket *magyarokkal* vagy *illyrekkel* (szerbek) betelepíteni, mert ezek ily pusztasághoz már hozzá vannak szokva és ismerik az ottani gazdálkodási módot. A *Szakokova* (?) és *Bratyevity* nevű puszták 100—100, *Gajdobra* és *Joszan* 120—120 gyarmatost fogadhatnának be. Azután elmondja véleményét, hogy a benépesítendő kamarai kerületekben először is népes községek telepíttessenek s csak azután 30—40 házból álló kisebbek is; mert a kisebbeket eleinte nagyobbak által kell fenntartani; s ez, ugymond, igen hasznos lehet részint háborn idejében a katonaság eltartása céljából, részint pedig az adó miatt is.

Az eddigi tapasztalás továbbá azt is mutatja, hogy a gyarmatosítás az ország baromtenyésztésére épen nem hátrányos. Sőt *Apatin* mezőváros világosan az ellenkezőről tesz tanúságot, mert határában most több marhát tartanak, mint midőn még pusztá volt; jóllehet a város körülbelül 600 házból áll.

Ezen jelentésre kiadatott 1762. dec. 11. a kir. resolutio, hogy a kamarai birtokok minél hamarább *térképbe* vétessenek és személyi s tárgyi állapotuk pontosan összeírattassék.

Ennek következtében *Cothmann* udv. kamarai tanácsos a kamarai pusztákat bejárni kezdé és *Kovács* mérnök által előre felmérteni. *Cothmann* 1763. dec. 28. kelt jelentése szerint a következő kamarai puszták léteztek a bácsi kam. kerületben: *Bandobra*, *Békova*, *Belanaberdo*, *Birvala*, *Bukánya*, *Bulkesz*, *Bratyevity*, *Bresztovác*, *Dolove*, *Emusics*, *Filipova*, *Gajdobra*, *Gákova*, *Godecsovo*, *Goledobra*, *Goloszelistye*, *Grubacsevity*, *Gyurity*, *Gyurkin*, *Mali-Kis-Hegy*, *Veliki-Nagy-Hegy*, *Hergyavica*, *Joszan*, *Keresztur*, *Kernyája*, *Kesze*, *Krusevlye*, *Kula*, *Lality*, *Lapsova*, *Megy*, *Metkovics*, *Milicsics*, *Mironity*, *Murgas*, *Nemcsace*, *Oblica*, *Ofszenica*, *O-Morovica*, *Paesér*, (nálá mindig *Bacsér*), *Paka*, *Pakovác*, *Pardaklia*, *Passinada*, *Peakova*, *Perkaszovo*, *Perlakovics*, *Pervanica*, *Petao*, *Piperos*, *Podgajac*, *Praeradovity*, *Prekaja*,

Rudinity, Sára, Stublina, Szalacity, Szalasztyed, Szamotovica, Szántovác, Szekity, Szelencse, Szt.-Kata, Szt.-Péter, Szireg vagy Ungvarszko, Velity, Veprovác. Összesen 74 puszta. — A tiszai kam. kerületben volt: Obornyacska és Tornyos.

Cothmann részletes utazási munkálatának kivonatát közöljük, minthogy az akkori praediumoknak ethnographiai vagy néprajzi állapotának képét tárja elénk. Cothmann Pozsonyból elindulván, 1763. máj. 10. *Apatinba* jött, amelyet Grassalkovics 1750-ben mint falut alapított és németekkel kezdett betelepíteni *Buksinovác* rablófészek szomszédságában (az utóbbinak lakossága Sztapárra helyeztetett által.) Apatin 1756-ban mezőváros lett, 1763-ban már valami 500 háza, szép temploma, jól munkált földjei, erdei, elégséges legelője sat. voltak. Lakossága között sok német iparos volt, sőt még egy könyvkötő is. Innen máj. 12. *Privica-Szt.-Ivánra* ment; ez régi szerb helység volt, lakossága azonban házaikat néhány évvel azelőtt nagyrészt földmivelésre igen alkalmas Gyurity kamarai pusztára tette volt által, úgy hogy Szt.-Ivánon akkor csak a régi kertek és templom maradt meg. Minthogy a másik kam. puszta Nevrih is a 75 paraszttól nem mivel-tethetett elegendően, azt indítványozta, hogy egy új *Szt.-Iván* falu telepíttessék 60—70 házzal új német jövevények számára. Minthogy a *dautovai* és a *baracsikai* szerbek egy új magyar kath. gyarmat miatt áthelyeztetni kértek, Cothmann: Gyakova, *Praedievity*, *Krusevlye*, *Sztanistency*, *Peakova*, *Sára* és *Gyurikin*, a pusztákat is kiméreté és új telepítésre alkalmasnak találja, melyeket ama szerbekkel és új német települőkkel volna célszerű benépesíteni. *Uj-Filipovában* máj. 28. már 20 németektől épített házat talált és telepüket teljes munkában, már kápolnájuk is volt. Cothmann Perkassevo pusztát Filipovával egyesíteni tanácsolja. *Bezánt*, mely 1742-ben csupa magyar és szláv családokkal telepítettett, Cothmann a Duna melletti előnyös fekvése miatt virágzó állapotban találta; már 400 szép háza és egy temploma volt. *Uj-Koluth* 1756-ban

németekkel betelepítve, akkor már 200 házzal birt. Ettől félóránnyira van *O-Koluth*, melyben kath. szerbek laktak. Erre *Csatalját*, a bácsi kam. kerület legrégibb német gyarmatát látogatta meg, amely az eredetileg terméketlen talaj dacára jól volt munkálva és tulságosan benépesítve. Azért mindenkinek egy évi felmentést ígért minden földesuri teher alól, aki innen más pusztára akar áttelepedni.

Baracskán a szerbek naponta szaporodó telepítése következtében fogytak és új területet kértek *Sztanisity* és *Gyurity* pusztákban. Így *Dautován* is csak 1762. aug. 28. óta 109 róm. kath. magyar család a felső megyékből telepedett le nyájaival, amiért a nem egyesült szerbek kiköltöztek. A magyaroknak már hasznok is volt a halászatból (kivált csikot fogtak) és a nádból, amelyet itt vágtak; Cothmann azért tanácsolja, hogy e táj még ne száríttassék ki s pedig annál kevésbé, mert a nád tüzelő szernek is használtatott. *Béregben* 200 szerb házat talált, de oly szorosán egymáshoz építve, hogy 8—10 ház jutott volna egy német paraszt ház telekére, a templom is dülőfélben volt; Cothmann azért e helység újraépítését javasolta.

Jun. 3. meglátogatta *Doroszlót*, amely 1757-ben alapítva róm. kath. magyarokkal telepítve, igen virágzott; miért is indítványozta, hogy a kincstár ide templomot építtessen. — Jun. 4. *Hódságra* ment, amely 1760 körül németek által alapítva, az előbbi rác gúnyhók helyett 300 csinos, tiszta házzal, jól mivelt földekkel s kertekkel birt; ide is templomot indítványozott építtetni. Innen *Bukinon* át, amely 1749-ben németek számára alapított, Palánkára utazott, a szerbek főhelyére és protopopájok székhelyére, ahol szép szerb templom is volt. Minthogy azonban e helységek határát nagyon terjedelmesnek tapasztalta, amiért is távolabbi helyek bógáncs-csal és gazzal voltak borítva, azért *Joszan* és *Gajdobra* pusztákat telepíteni indítványozta. *Keresztur*, *Gákova* és *Bratievity* puszták jó vizök, talajok miatt igen alkalmasak szántóföldre

és legelőre; ide is kellene telepíteni. — Jun. 29. visszatérésében *Szt.-Ivánra* jött, ahol ismét 16 új ház épült; eljött *Filipovára*, ahol 10 új ház volt s erre indítványozta, hogy *Berkesova* ezzel egyesíttessék. *Bukin-on* már csak 20 szegény szerb családot talált, akiknek nyájai pásztor nélkül baranogtak a környéken; azért indítványozta, hogy a szerbek innen más szerb helységbe vittessenek át és *Bukinba* csak németek telepíttessenek, ahol különben már szép kincstári templom volt. — Továbbá indítványozta *Cothmann Uj-Karavukovát*, amely 1755-ben kath. magyarokkal lett gyarmatosítva, németekkel betelepíteni, mert a magyarok a földművelést egészen elhanyagolták és csak a halászatból éltek. Ezen magyarokat pedig *Doroszlóra* vagy *Veprovácra* kellene áttenni; vagy *Pacsér* pusztát lehetne gyarmatosítani. *O-Karavuka* régi szerb rablófészek, németekkel láttassék el, a nem egyesült szerbek pedig *Sztanistyra* (nála *Sztanisithyra*) vittessenek át.

Cothmann erre a kath. szerbek által lakott *Murgas*, *Plávna* és *Bogyán* puszták által megszakasztott tölgyerdőkön át vette útját és jul. 5. *Csonoplyára* jött, amely 1750-ben magyarok és kathol. szerbek által alapított, de rossz házzal s kevés földműveléssel birt; annál jobban fejlődött az egykor igen virágzó szőlőművelés. — *Cothmann* most indítványt tesz; *Dolovét* faluvá tenni, a 363 sessiót tartalmazó nagy *Pacsér* pusztát magyarokkal gyarmatosítani és *Szt. Mária* mezővárosnak (*Szabadka* régibb neve) megparancsolni, hogy nagy határában *Bajmok* és *Kathymár* pusztából (ezen utóbbi név teljesen érthetetlen, ily nevű pusztája sohasem volt; *Katymárra* pedig szintén nem vonatkoztathatjuk), a *Szegedre* vezető úton (t. i. *Zombor Szeged*) falvakat telepítsen; mint-hogy ezen úton épen semmi helység nincs, ami különösen a katonaszállításkor igen érezhető baj.

Erre jul. 6. a marosi és 14-én az aradi kamarai kerületbe utazott. Innen pedig *Veliki* (Nagy) *Hegyes* pusztán át a bácsi kerületbe tért vissza és indítványozta, hogy ezen

Kula 230, *Sztanisity* 326, *Krusevlye* 143, *Kernyaja* 179, *Pacsér* 232, *Omorovica* 174, *Prekaja* 81, *Preradevity* 86 sessióval.

III. *Az 1763 február 25-én kelt meghívó-pátens és készültek a telepítéshez.*

Chotmann ezen terjedelmes jelentésére adatott ki 1764. jun. 28. a kir. resolutio, amely lényegében főleg a bácsi kamarai kerületnek németekkel való betelepítését tűzte ki célul. Elrendeltetett tehát a Duna mentében található rác és oláh (!) családokat ily nemzetiségű más helységekbe áttenni; *Gajdobra*, *Kula* és *Joszan* pusztákat mindjárt jövő évi szt. Györgykor bérlőinek felmondani, a többi pusztákat pedig csak 1—3 évre bérbe adni; *Szt. Mária* mezőváros is szoritassék két helységet telepíteni a szegedi uton.

Eközben települőkben sem volt hiány; mert *Mária Terézia* többféle intézkedést tett, hogy részint a redukált hadseregből, részint a német birodalomból, kivált pedig az osztrák kultartományokból, *Elszászból* és *Lotharingiából* gyarmatosokat kapjon Magyarország számára. Már 1763. febr. 25. t. i. adott ki egy gyarmatosítási pátent, amelyben a bevégzett békekötés után a seregből elbocsátandó egyének felszólíttatnak, hogy bizonyos megnevezett helyeken utilevelékért jelentkezzenek, hogy azután a körülmények szerint a birodalomban elhelyeztethessenek. Egyszersmind mindenkinek, aki *kamarai* birtokban telepedik le és házat épít, hat évi adómentesség ígértetett, valamint építő és tűzifa ingyen; iparosok pedig tiz évi adómentességre számíthattak.

Azonkívül telepítési ügynököket is küldött *Németországba*, s hogy közvetve is mindent megtegyen, ami célját biztosítaná, megtiltá alattvalóinak más országokba, névszerint *Spanyol* és *Oroszországba* kiköltözni; másrészt pedig az 1765. márc. 18. kelt resolutio által elrendelé, hogy a kamarai

jobbágyok különösen szelid bánásmódban részesüljönnek s így a többi földesuraknak jó példa adassék.

S hogy Magyarországra nézve a telepítést még inkább megkönnyítse, gróf Herbersteinnal bizonyos pontokat közölt (1763. aug. 16.), melyeket ez a jövő magyar országgyűlésen előterjeszsen. A többi hözött: a bácsi kerületben leginkább *Gákova, Pravetik (?) Filipova, Németsác, Joszan* és *Gajdobra* puszták betelepítését; szintén így a *Zombor, Szeged* és *Debrecen* körüli puszták benépesítését; minden kamarai birtok mappázását; azonkívül a kamarai alattvalók jólétére célozó néhány indítványát: a bácsi kerületben erdők ültetését; eperfa ültetés és selyemtenyésztés behozatalát.

IV. Német jövevények. Első telepítés a bácsi kerületben.

Ilyen intézkedések mellett épen nem csodálható, hogy 1763—1773. közti években jelentékeny számmal találkoztak bevándorlók.

Az 1763. jan. 1-től jul. 15-ig csak a bácsi kerületben 726 egyén költözött be a kincstár költségén; a maga költségén pedig 702, tehát összesen 1428 egyén a birodalom különféle részeiből, kivált Csehországból, Morvából és az ugynevezett Reichből.¹⁾

Ezek: *Dautova, Nagy-Keresztur, Csatalja, Hódságh, Bukin, Apatin, Szivác, Veprovác, Kupuszina, Tipola* (azaz Topolya), *Csonoplya, Karakova* és *Doroszló* praediumokra telepítették. Közülök 55 egyén ezen idő alatt házasságra is lépett; mert a házasok az említett közös kedvezményeken kívül még más különös előnyökben is részesítették.

A beköltözés ez időponttól annyira szaporodott, hogy évenként 1—2 ezer egyént teleptihettek le Magyarországon és az ugynevezett Temesi Bánságban. A bácsi kerületben

¹⁾ Ez alatt nem az egész római németbirodalom értendő, hanem a közép *Rajna* vidéke: Svárország, Würtemberg, Baden, *Rein Pfalz, Zweibrücken Trier, Hessen-Kassel, Hessen-Darmstadt Franken* sat.

Stredula Henrikre volt a telepítés ügye bizva, melléje adatott *Modelfeld József*, hogy a behozandó selyemtenyésztés és gyapotszövés körül segédkezzék.

1766-ban külön *Telepítési Bizottság* alakítottatott, amelyhez jul. 22. gróf Lauberg elnökül, Cothmann és Festetics tanácsnokul neveztettek ki. Egyszersmind *Ulm, Köln, Frankfurt, Schweinfurt* és *Regensburg* városokban császári biztosok alkalmaztattak, hogy a beköltözés ügyét vezessék. Az ügynökök minden személyért 1 forint 30 krajcárt kaptak; az atyák és anyák 6—6 krt, a gyermekek egyenkint 3 krt kaptak költségül az utazás tartamára.

A kimutatás szerint a bácsi kam. kerületben 1763—1768-ig a következő helyek kaptak lakosokat:

Kernyája 141.	}	Pest, Fehér, Tolna, Sümeg megyéből és a Kunságból; és németek Sümeg és Ugvár megyéből.
Krusevlya 42.		
Gákova 197.	}	Reichból, Morva, Svájc, Lotharingia, Csehországból, egyesek Ausztriából és Itáliából.
Szt. Iván 232.		
Doroszló 11.	}	A Reichból, Lotharingiából és katonák.
Filipova 212.		
Veprovác 13.		
Koluth 216.		
Bezdan 40.		
Kupuszina 7.	}	Nagyobbrészt csehek és morvák. Katonák.
Hódság 28.		
Gajdobra 160.	}	Sok Lotharingiából, néhány francia.
Bukin 18.		
Uj Palánka 84.	}	Sok Lotharingiából és Reichból.
Karavukova 31.		
Apatin 555.		

Ennél még sokkal jelentékenyebb volt a telepítés a bányában. Az említett 1763. februári patens értelmében minden család, amely utijegygyel érkezett meg, házat és földet kapott, azonkívül a földmivelésre szükséges marhát és eszközöket, búzát és abrakot egy évre természetben vagy

pedig pénzelőleget, melyet három év mulva kis részletekben kellett visszafizetniök. S mennyire gondoskodott Mária Terézia új alattvalói lelki jólétéről is, mutatja ama 1766. jun. 22. kelt kegyes resolutio, mely szerint minden faluban pap és tanító legyen s minden két-két falu egy sebészszel is birjon.

1773. jun. 5. rendeltetett el *Tisza Szt. Péter* és *Horgas* szegedi puszták betelepítése. Erre Szeged mellett egy körülbelül 300 házból álló nagyobb község terveztetett; kisebb helységekre egyszersmind *Ludas*, *Kistelek* és *Csengel* puszták hozattak indítványba.

A zombori kamarai birtokok kir. biztosa, gróf *Zichy* azt jelenté, hogy ott azidőszerint telepítés nem történhetik. A zombori üres városi telkek nagyobb részt templom, paplak és kaszárnya építésére használtattak.

V. A telepítés ügye II. József alatt.

A németek telepítésének ügye új nagyobb lendületet nyert II. József alatt, aki korának felfogása szerint a sűrű népesedésben látta birodalmának fő gazdagságát; amiért is kivált Magyarország lakosságának szaporítására fordított nagy figyelmet, ahol 1780. körül mindössze csak valami 3 millió ember lakott; az egész monarchiában is csak 20 millió és 533 ezer volt. Az 1787. évi népszámlálás szerint Bács vármegyében volt 184.081 lélek. Ujvidék szab. kir. városban 8998, Mária Theresiopolisban (Szabadka) 20.708 és Zomborban 13.360 lélek.

Egész Magyarországbán, Horvátországgal és Szerémséggel együtt (Erdélyen kívül), 7 millió 116 ezer 789 lélek találtatott, amely összeg az 1786. évi álladékot 72.327 lélekkel mulja fölül; s ebből az látszik, hogy ama 3 millió valószínűen hibás számítás eredménye, jóllehet még az újabb sem volt teljes és kifogástalan.

Hogy az alattvalókban szűkölködő földeket benépesítse, II. József a róm. német birodalomból határozott gyarmato-

sokat hozatott, s pedig amennyire lehetséges, a felső-rajnai kerületből, t. i. a Pfalzból, Zweibrücken, Hessenből, Frankfurtból, amely vidék német földmivelőinek szorgalmáról volt nevezetes.

Az e célra Frankfurtba küldött csász. pátens (kelt 1782. szept. 21.) a betelepíteni kívánó földmivelők és iparosoknak ígér: 1. Teljes vallásszabadságot, papot és tanítót. 2. Minden családnak új házat és kertet. 3. Minden földmivelő család elegendő jó földet és rétet kap ajándékba, igavonó és tenyészmarhákat, mezei és házi szerszámokat. 4. Az iparosok csak házi szerszámokat kapnak és a mesterségök folytatására szükséges szerszámok beszerzésére 50 frt rh. készpénzben. 5. A család legidősebb fia katonamentes. 6. Minden család Bécsből rendeltetése helyéig a kincstár költségén utazik s addig kap ellátást, mig nem azon helyzetbe jut, hogy önmaga lássa el magát. 7. Az utközben netán megbetegedtek kórházakban ingyen ápoltatnak. 8. A telepedés napjától számítva tiz évig minden országos és földesuri adózások és terhek alól felszabadíttatnak.

Ezen pátens az 1783. év elején érkezett a Rajna vidékére, minden városban és faluban köröztetett és oly lelkesedést szült, hogy az országutak egyszerre megnépesedtek tarka embertömegektől, kik új hazát keresni indultak; annyira, hogy a német fejedelmeknek ellenintézkedésekhez kellett folyamodniok, nehogy tartományaik elnépteleníttessenek.

Ezen pátens értelmében, a jövevényeket illető kedvezések, az ezen ügyben kiadott magy. kir. udvari kamarai jelentésben részletezve is vannak. E szerint a jövevények Bécsben fejenkint 2—2 frt utiköltséget kapnak, a Dunán Pestre érkezvén újra 1—1 frtot kapnak fejenkint s épen annyit, ha már rendeltetésük helyére értek. Akik rendes utlevél nélkül jelentkeznek, befogadtatnak ugyan, de utiköltséget nem kapnak. Akik kamarai birtokokon *földmiveléssel* akarnak foglalkozni, azok földből vert házat kapnak egy

szobából, egy kamrából, egy konyhából és istállóból, továbbá egy egész, fél, negyed avagy nyolcad sesiot s aránylag szántóföldeket, réteket, legelőket. A bácsi kerületben egy egész sesio a helységek körülményei szerint 32, 34, 36 és 38 lánc földből állott (egy-egy lánc pedig 1200 □-öl) és 22 napi kaszálót számítván egy egész sesiora. A Bánságban kevesebb jutott. Szükséghez képest még egy pár ökröt, lovat, egy tehenet és a gazdasághoz szükséges szerszámokat (szekér, szántóvas sat.) kapják; 10 évig minden adó és közteher alól, valamint a földesuri szolgálatok és adók alól felmentetnek. Az iparosok, akik a kijelölt szab. kir. városok egyikében letelepedni s mesterségöket folytatni akarják, valláskülönbség nélkül polgárjogot nyernek és a céhbe ingyen vétetnek fel; szerszámaik beszerzésére 50 frtot kapnak a kir. kamarából és ha házat akarnak építeni, üres házhelyeket kapnak és amennyire ilyen helyekben létezik még, a szükséges épületfát is ingyen; téglát pedig eredeti előállítási árban az előljáróságtól; végre 5 évig adómentesek.

A többi közt Zombor is kért különféle iparosokat: esztergályost, keztyűst, 6 molnárt, 2 bognárt, 1 ónöntőt, 1 órást, 2 cipészt, 2 péket, 3 harisnyakötőt, 2 szappanost, 2 rézművevt, 1 pecsétmetszőt, 6 kádárt, 1 késest, 1 tűkészítőt, 1 kosárfonót, 2 fésűst, 1 keményítőkészítőt, 1 kártyafestőt, 2 szitást, 1 flanellkészítőt, 3 német nőszabót, 1 selyemfestőt, 2 dohánykezelőt, 3 vászonszövőt vagy takácsot, 2 kelmefestőt, 1 kárpitost, 1 enyvfőzőt és 2 köszörüst. De kissé vagyonosabb egyéneket kér, mert a város semmi rendkívüli segélyben nem részesítheti őket.

VI. *Elevenebb telepítés a Bácskában 1784. óta.*

Magyarországba eddig kevesen jöttek a németek, majd mind Lengyelországba kiváncsoztak. Azért II. József 1784-ben kihirdetteté, hogy a Magyarországra települők jólétére még az eddigieknél is több gond fordítatik. A földmivelők 10,

sőt az iparosok és gyárosok, amilyenek szab. kir. városokban és mezővárosokban nagyobb mennyiségben megkivántatnak, 15 évi szabadságot kapnak, 50—200 forintnyi segílyt berendezésükre, továbbá házhelyeket és építőanyagot ingyen kapnak a kincstártól sat.

Most már nagyobb számmal jelentkeznek, akik Magyarországra s névszerint Bács vármegyébe kivántak telepedni.

Mihelyt egy család Bécsben a magy. udv. kancelláriánál jelentkezett, elvették utilevelét, a családról jegyzőkönyvet vettek fel, minden személynek 2 forintot adtak utiköltségül és új települő utilevéllel bocsátották el, melyet Budán az udv. kamaránál át kellett adnia, s ahonnan a jövevények új rendeltetési helyükre küldettek.

A II. József parancsára készült összeírás szerint főleg a bácsi kerületben annyi üres és pusztá hely volt, hogy azok betelepítésére mintegy 3500 családra volt szükség. Hogy tehát a pátens értelmében ezen helyek betelepítésenek és a gyarmatosítás ügye pontosan és serényen előrehaladjon, az udv. kamara külön számtartóságot és építőhivatalt állított fel, amelyek a zombori jószágigazgatóság vezetése alatt állottak. Azonkívül a betegek számára kórházakat is rendeztek be.

A számtartóság már 1763-ban állíttatott fel és a telepítés bevégezéséig 1789-ig maradt fenn.¹⁾ Székhelye Zombor volt, egy számtartó, egy ellenőr és néhány irnokból állott. Feladata az volt, hogy a települőket illető kedvezmények az egyes családoknak, ugymint egész községnek rendesen kiszolgáltassanak és pedig:

1. Minden települő a német birodalomból megérkezésekor 1 frtot kapott fejenkint.

2. A felvételnél minden családátya hozzátartozóival együtt vizsgálat alá vétetett és jegyzőkönyvbe iratott. A települő utilevél a családátya által aláírva visszaadatott s

¹⁾ Tagjai voltak Ürményi Mihály, báró Weissenbrach, Gromon Zsigmond.

ez helyett könyvecskét kapott, melybe a települő család folyó száma és a családtagok öregségök szerint (10 éven alul vagy fölött, fel voltak jegyezve. Ezen könyvbe a települőnek adott minden kedvezmény is beiratott. Ez időtől minden 10 évesnél idősebb személy naponként 2 krajcárt és egy itce lisztet, a 10 évesnél fiatalabbak pedig annak felét kapták; azonkívül egy kevés fát, szalmát és ecetet, ami havonként lett kiszolgáltatva. S ezen kedvezmények addig tartottak, mig nem a család házzal s udvarral el volt látva és maga tarthatta fenn magát.

Elszállásoláskor a családátya jegyet kapott a számtartóságtól, melynek erejénél fogva egyelőre valamely régibb helységbe (Hódság, Filipova, Kernyája, Koluth sat.) szállásoltatott, mig az új helységbe épülő saját háza elkészült; addig a fent említett kedvezmények is pontosan ki lettek szolgáltatva. Azonkívül még kaptak egy tehenet vagy 18 frtot és a szükséges házi butorokat: egy nyoszolyát, szalmazsákot, pokrócot, hat zsákot, egy kenyérsütő teknőt, fejszét, kapát, ásót, vasvillát, rokkát, szitát, sütőlapátot, dézsát, fejő sajtárt, vajköpülőt. Minden települő földmivelő kapott: négy lovat vagy 88 frtot, hosszú és rövid gyeplőt, 8 istrángot, 4 kötőféket, 2 pányvát, 1 vasalatlan kocsit, 1 ekét felszerelve, köszörükövet, baltát, kapát, szóró lapátot, favillát, kaszát, 2 sarlót, 2 furót, faragókést, kézi fűrészt; továbbá egy fél vagy negyed sessiót téli vagy nyári vetéssel bevetett szántóföldekkel a kozzátartozó rétekkal. A vetőmagot vissza kellett téríteniök. Az iparosok a mesterségükhöz szükséges szerszámok bevásárlására 50 frtot kaptak. Az egész községet illető kedvezmények ezek voltak: minden új községben valláskülönbség nélkül egy ideiglenes imaház építettett; erre következtek a szükséges templomi szerek: egy harang, szószék, oltár, egy aranyozott kehely, egy aranyozott tányér az urvacsorához, egy ón keresztelőtál és kupa, ostyasütő vas, egy feszület és a szükséges templomi ruhák és kendők.

Minden faluban *iskola* rendeztetett be szükséges asztalokkal, székekkel, padokkal és táblával; épen így ideiglenes paplakról is gondoskodtak.

A *lelkészek* számára kihalasztott egy egész sessió föld, amely örökre ment volt minden urbéri teher alól, továbbá a szabadságos évek tartamára évenként 200 frtot készpénzben és három éven át mindig 12 öl keményfa utalványoztatott számára.

A tanító épen így fél szesszió szabad földet kapott, a 3 szabadságos éven át évenként 75 frtot készpénzben, 24 mérő félbuzát és 3 mérő kukoricát. Továbbá a község maga számára egy egész és a jegyző számára egy fél sessió szabad földet kapott. Minden község tűzoltószereket is kapott: egy hat akós hordót kocsival együtt, két létrát, négy csákllyát, 12 bőr- és 6 favödröt.

A számtartóság ezenfelül még a tizévi adómentességet is kihirdette, amelynek értelmében a települők ezen idő lefolyásáig az állam és az uraság irányában semmi adóval vagy másnemű teherrel nem tartoztak. Épen nem csoda, hogy vidékünkön most hatalmasan szaporodott a népség!

A kamarai gyarmatosítási építőhivatal igazgatója *Kiss József* volt, aki több számtiszttel együtt a telepítések épületi ügyeit vezette. Névszerint arról kellett gondoskodnia, hogy az új falvak rendszeren és tervszerint telepíttessenek, hogy a házhelyek és a telkek jól kimérettessenek, hogy a szükséges építőanyag az illető helyre vitessék, hogy az építőmesterek minden házat szabályszerűen 11 ölnyi hosszúra, 3 ölnyi szélesre, 8 lábnyi magasra vert falakból és nádtetővel egy szobából, egy konyhából, egy istállóból jól elkészítsenek; hogy minden házhoz tartozó kül- és beltelek pontosan kimérettessenek és hogy minden 10 házhoz egy rendszeren felszerelt kut építtessenek.

Költségvetés szerint az építőmesterek egy cservenkai

házért, amelyet minden új falura nézve mintául vehetünk, következő fizetést kaptak:

A falak veréseért	16	frt	—	kr.
A falak tapasztásáért és tisztításáért	19	„	15	„
A kémény építéseért	3	„	12	„
A tűzhelyért	—	„	30	„
Két kemence aljáért	—	„	24	„
Két oromzatért	2	„	—	„
Négy ajtófélfá beállításáért	2	„	24	„
Négy ablakfa beállításáért	1	„	24	„
A padlást deszkákkal lefödni	2	„	30	„
A padozatot földdel behordani	7	„	—	„
A háztető gerendázataért	14	„	17	„
A gerendázat felállításáért	2	„	—	„
Náddal befedéseért	6	„	50	„
Négy egyszerű ajtó anyaggal együtt	3	„	44	„
Három ablakért	3	„	—	„
Négy ajtóvasalásért	3	„	24	„
Két cserépkályháért	6	„	—	„

Az összes munkadíj 93 frt 42 kr.

Ehhez számítva az egész anyagot, mint: mész, vályog, téglá, épületfa, deszka, lécs, szeg, nád, vessző, ami az uraságnak átlag 106 frt 28 krba került, egy új háznak kiállítása 200 frtot nem haladott túl.

A telepek egyik legnagyobb jótéteményei valának a kórházak, amiket mindjárt a telepítés kezdetén s lassacskán majdnem minden új faluban létesítettek. E célra egyes házak legalkalmasabban berendezettek, jó gyógyszerzárral láttattak el és ügyes orvosok gondjára bizattak. E kórházak a bácsi kamarai kerületben 1789-ig állottak fenn.

A zombori kamarai jószágigazgatóság 1784-ben jelenté, hogy a bácsi kerületben 250 ház s pedig 125 Pivnica s Deszpót-Szt.-Iván falvakban, más 125 pedig Pacséron fog

még október hóig elkészülni. A zombori igazgatóság egy-egy ily házat 191 frtra számított. De ugylátszik az ígért házak még sem készültek el, mert hivatalos kimutatás szerint az 1784. októberig és az 1785. január—májusig bevándorolt jövevények számára a bácsi kerületben csak 246 ház épült és még 760 új háznak építése indítványoztatott.

A bevándorlottak a bácsi kerületben 1784-ben 2931 frtot kaptak utiköltségül és 7983 frtba került eltartásuk, amihez még 2811 mérő félbuza járult, mely a kiszolgáltatót szalmával együtt 3510 frtnyi összeget képviselt.

Nézzük most mennyijébe került az állami kincstárnak minden egyes családnak letelepítése:

Egy négy tagu család (á 4 frt)	16 frt	— kr.	
Az ellátás első aratásukig készpénzben	27	”	— ”
Az ellátás első aratásukig gabonában	12	”	9 ”
A háló krajcár 9 óra	27	”	— ”
Egy ház közép számitással	196	”	— ”
Egy pár ló	44	”	— ”
Egy pár ökör	50	”	— ”
Egy tehén	18	”	— ”
Házieszközök, butorok	91	”	— ”
Netaláni betegségre	10	”	— ”
Első vetés, földjük megmunkálása, holmijuk elhozatala, buza örlése sat. átlag	16	”	— ”

} 66 fr. 9 kr.

Összesen: 507 frt 9 kr.-ba

került átlag egy-egy család telepítése. — 1784. május 1-től 1785. november végéig a bácsi kerületbe 2057 család költözött be 9201 lélekszámmal, ami a kincstárnak 1 millió és 28 ezer frtjába került.

A következő 1786. évre a bácsi kerületre már nem terveztetett új beköltözés; mert jóllehet ezen évre még 1303 családot el lehetett látni, mégis 1544 család még nem volt telepítve, hanem ideiglenesen még más családoknál lakott

s így itt már fölösleg is mutatkozott 241 családból. — Ezért 1786. április 24-én az állam költségén való betelepítés a Reich-ből egyelőre felfüggesztetett.

Bácskában tehát a telepítés legszebb virágzásában volt; és mily helyesen s jól jártak el teendőikben a tisztviselők, kitűnik legjobban abból, hogy a letelepített jövevények nemcsak panaszra nem találtak okot, hanem ellenkezőleg hálás érzettel őszintén beismerték s megbecsülték a kincstártól nyert számos jótéteményt.

A kincstár a házak építését folytatá, hogy a télre mindnyájan tető alá juthassanak. A bácsi kerület alsó részének biztosítására *Kiss József* kamarai mérnök a földalatti vizeket szép sikerrel kezdette lecsapolni; most *Heppé* hajózási igazgató küldetett ide, hogy megvizsgálja, vajjon a lecsapolást kell-e még folytatni, vagy *Kiss* tervei szerint más új csatornákat is kell-e építeni? — Ily atyai gondokkal viseltetett II. József népe iránt.

E telepítés alkalmával a bácsi kerületben részint kamarai pusztákból új falvak alakítottak, részint pedig oly falvak szaporítottak és egészítették ki, ahol sokan üresen hagyták telkeiket. Így lettek új német falvakká: 1784-ben *Torzsa* 250 házzal; — 1785-ben *Cservenka* 500 házzal; — *Új-Verbász* 310 házzal; — 1786-ban *Kis-Kér* 230 házzal; — *Szeghegy* 230 házzal; — *Bulkész* 230 házzal; — 1787-ben *Járek* 80 házzal. Tehát összesen 1830 ház éppen annyi lutheránus és reformált családdal.

Meglevő falvakhoz hozzáépült: 1785-ben Palánkán 200 ház kath. lakosokkal. 1786-ban Új-Szivácon 135 ház ref. lakosokkal, Soovén 80 ház ref. lakosokkal, Kulán 60 ház, Parabutyon 100 ház, Rác-Militicsen 100 ház, Bresztovácon 150 ház, Veprovácon 160 ház, Kernyáján 100 ház, Bezdánban 85 ház, Csonoplyán 100 ház, Sztanisicsen 100 ház, Almáson 100 ház s az utóbbiak mind katolikusokkal. Tehát összesen 1470 ház ugyanannyi családdal. Ide számítva az

előbbi 1830 házat is, kitűnik, hogy 1784—1786. években 3300 család lett a bácsi kamarai kerületbe letelepítve.¹⁾

Nemsokára 1787. március 13-án a települések Magyarországon be levén végezve, további rendeletig ez ügy egészen be lett szüntetve. Aki netalán még beköltözött, semmi kedvezményre nem tarthatott többé számot a kincstár részéről.

VII. Az idegenek letelepítésében elvül tüzték ki maguknak, egy vallású és nemzetiségű népet lehetőleg egy helyre telepíteni, azonkívül iparkodtak még az illető rokonságára és ismeretségére is tekintettel lenni. De ezen elvet nem lehetett mindenkor keresztül vinni; midőn valamely megürült helyet vagy éppen elkészített házat azonnal be kellett népesíteni, sokszor a közelben elszállásoltakat, vagy éppen az akkor megérkezetteket helyezték oda. Így azután gyakran igen különböző származású németek kerültek egy helyre össze, s ebből sok magyarországi német (sváb) helységben található sajátságos árnyalata a felső-német tájszolásnak érthető. Itt például hivatkozunk az 1763—1768 március 16. időről szóló hivatalos kimutatásra, mely a IV. §. alatt már fölemlített. Az illető okmánycsomagokban²⁾ a legtöbb telepítvények jövevényeinek lajstromát találhatni, úgy hogy majdnem minden kamarai helység első lakosai neveiről és származásáról teljes kimutatást lehetne készíteni. Czörnig is közli így Krusevlya első lakosainak neveit, számát, foglalkozását és letelepítésének idejét az 1766. és az 1767. évről. Hasonlóan közli Uj-Szivác lakosainak névlajstromát az 1786. évről.

II. József a németek betelepítése által nem az illető vidék elnémetesítésére törekedett, hanem csak a parlagon hevert sok földet munkabíró német kezek által akarta felvirágoztatni. Egy Zomborban 1786. július 8-án kelt iratából

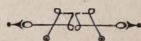
¹⁾ Egy 1784—1787. évi főkimutatás (a 70. lapon) más számokat hoz: A bácsi négy uradalomban 3088 telepítés tervezetett; el lett helyezve 1784-ben 246, 1785-ben 899, 1786-ban 1450, 1787-ben 456 család, összesen 3051 család.

²⁾ Ezek találhatók Bécsben a közös pénzügyminisztérium levéltárában. Lásd ez iránt Czörnig említett könyvét is.

kitűnik, hogy a németek mellett a belföldieket is megbecsülte és épen nem szeretné azokat a már régebben itt lakó szerb földmivelők rovására túlkegyelni; mert ezek belső ereje is háromszor többet ér a bevándorolt németekénél. Azért a honi telepítésnek sem volt ellensége és sokkal többre becsülte kivált a török járom alól menekülő s ingyen települő szerbeket, akikkel a népszegény tájakat be lehetne telepíteni.

A II. Józsefre következett évek nem kedveztek már a telepítésnek; részint a háborúk, részint pedig a multból meritett tapasztalatok miatt a német telepítések egészen megszűntek. A kamarai birtokok betelepítése ezentúl nagyrészt csak a megüresedett telkek új ellátására szorítkozott; máskor pedig egyes áttelepítések és elkülönítések történtek, mint például 1796-ban az új-szivaci németek telkei az ó-szivaci szerbekétől választattak el. Természeti csapások miatt némely helyen további szabadságot kellett engedni és előleget adni, mint Parabuty és Járek községeknek. Ferenc király alatt a háború következtében menekült franciák és németek is vétettek fel Magyarországra, így az Ó-Szivacon megürült 61 sessió 137 bevándorlottnak adatott át, akik nagyrészt Tirolból származtak ide. Így 1808-ban Kulán is az üres telkek 83 falkensteini és egyéb, a francia háború által elszegényedett német családoknak engedtek által.

Iványi István.

Adorján történetéből.

Irta: **Dudás Gyula.**

A Zentával északról határos népes ókanizsai puszta: *Adorján* területén a hajdankorban két önálló helység terült el *Alsó- és Felső-Adorján* név alatt. Felső-Adorján a mai Oromhegyes-nek nevezett oromparti szálláscsoport helyén állott s a testvér községgel, Alsó-Adorjánnal együtt, mely közvetlen a Tisza mellett feküdt, már az első királyok idejében épült.

Első lakói kúnok voltak, kik szent László király kora óta állandóan lakták a Tisza mindkét partját. A községek nevének eredete ismeretlen; azonban Hadrianus római császárral semmi összefüggésben sincs. A régi oklevelekben *Adurian, Adorian, Tevladran, Oladran, Oladrian, Nagy-Adryan, Adurjan, Felsew- és Alsó-Adrian, Oladryn* stbi név alatt szerepelnek s majd Bodrogh, majd pedig Csongrád, sőt Csanád vármegyéhez tartozóknak mondatnak.¹⁾

¹⁾ Hogy a két *Adorján* régente melyik vármegyéhez tartozott, előlött a régibb okmányokban zavar észlelhető. De ha tekintjük, hogy a mai vármegye északkeleti szélén fekvő helyek régebben Csongrád vármegye kiegészítő részei voltak, sőt Pesty Frigyes történésznünk véleménye szerint Csanád vármegye átnyult volna a Tisza innenső oldalára, ami azonban szerintünk az okmányok némelyikében előforduló egykoru tévedésen, a helyi viszonyok nem ismerésén alapulhatott; továbbá, hogy a némely fennállott helységről szóló okmányok a hovatartozóság meghatározásánál magok is tájékozatlanságot tanusítanak (például: Mohol — Moharéve is hol Csanád-, hol Bácsvármegyei helységnek iratott) határozottan meg lehet állapítanunk, hogy a fentebbi nevek alatt előforduló két község mindig ugyanazonos a mai Adorjánnal Bács-Bodrogh vármegyében.

Knauz Nándor (Egyet. Magy. Encyclopaedia. I. 739—742. l.) két Adorjánt Bodrogh-, két Adorjánt Csongrád- és ismét két Adorjánt Csanád vármegyébe helyez, minden vármegyében Alsó- és Felső-Adorjánt különböztetve meg; a fennmaradt okmányok alapján birtokosokul *mind a hat községnél* az óbudai apácákat nevezi meg. A most idézett forrás említi, hogy Csanád és Csongrád vármegyékben most már ilyen nevű hely teljesen ismeretlen. Ezen nem is csodálkozhatunk, mert nem is volt soha; s amennyiben régente a szomszédos Szabadka és Martonos Csongrádhoz tartozónak mondatott, e terület is azon időben ide tartozhatott. Azért mi a Knauz által külön-külön tárgyalt s különbözönek tartott helyeket már a birtokosoknál fogva is egynek tartjuk a mai Adorjánnal.

A két Adorján eredetileg Bodrogh vármegyéhez tartozott s midőn a történetben először felmerül, már népes helység volt, három templommal és egy monostorral s tulajdonjoga felett a *laki* és *tárnoki* nemesek osztóztak. E földesurak nem a legjobb egyetértésben élhettek, mert az egymás elleni hatalmaskodás, ugylátszik, napirenden volt. Különösen Laki Sebestyén két fia, Miklós és Jakab rakoncátlankodtak a XIII. század második felében Tárnoki Bernold ellen, mi miatt ez nem is késett ellenök pert indítani. 1271-ben megjelentek a perlekedők az illetékes fórum, a kalocsai káptalan előtt s a tárgyalás egyezséggel végződött. A laki nemesek, hogy az általok elkövetett rakoncátlankodást jóvá tegyék, ráruházták Tárnoki Bernoldra és Sándorra adorjáni birtokrészőket, miről a kalocsai káptalan legott ünnepélyes bizonyságlevelet adott ki.¹⁾

Tárnoki (Haraszti) Bernold utódai két ágra szakadtak. Az egyik ág korán, már 1330. körül kihalt *Leusztách*-ban, Chepán fiában s így felső-adorjáni részbirtoka a koronára szállott. Róbert Károly 1331-ben királyi jogánál fogva ezen felső-adorjáni részbirtokot egyik hívének, *Magyar Pál* gimesi comes-nek adományozta, mi ellen azonban a *Kókay*-ak tiltakoztak. Ezek ugyanis magok is számot tartottak e birtokra annál inkább, mert *Leusztách*nak rokonai valának. Nem tudhatni, hogy a most keletkezett per miként folyt, annyi azonban tény, hogy a *Kókay*-ak végre 1331. november 18-án a pozsonyi káptalan előtt lemondtak a felső-adorjáni részbirtokra formált igényükről s az erről szóló oklevelet Magyar Pálnak átadták. A király ezután határjárást tartatott s Pál országbíró által a donationalis levelet kiadatta.²⁾

Még ugyanezen évben *Kókay* Mogh és fia Mihály átadták, illetőleg eladták Magyar Pálnak alsó-adorjáni birtokré-

1) Árpádkori új okmtár. VIII. 356. l.

2) Knauz szerint *Kókay* Mihály mondott ellent s ő is mondott le az igényről s ugyanő adta át Magyar Pálnak az idevonatkozó okmányokat.

szöket is¹⁾ és így most már csekély kivétellel mindkét Adorjánt birta a gróf.²⁾ 1335-ben a király nagyobb bizonyosság okáért újból oklevelet állíttatott ki Magyar Pál részére, melyben előbbi adományát megerősíté.³⁾ Alsó-Adorjában a comesen kívül a *Gezchei* (olvasható *Gerchei*-nek is) család volt még birtokos; de már 1340-ben Pál ispán *Gezchei Lőrincztől* 80 márkáért megvette ennek fél birtokát a szt. Miklós templom és Mária monostor felével együtt.

Magyar Pál birtokait csakhamar újabb szerzeményekkel is gyarapítá. 1344-ben ugyanis a Tárnoki vagy Haraszti nemesek, kiknek még eddig egy részbirtokuk Felső-Adorjánon megvolt, szűk anyagi helyzetbe jutván, e birtokukat az ott levő szt. Márton és szt. György tiszteletére emelt templomok feletti patronatusi joggal együtt eladták örökösen Pál grófnak 60 márkáért. Ez adásvételt, mely a hájszentlőrinci káptalan előtt történt, Pál országbíró 1344. november 25-én ünnepélyes oklevelével megerősíté.

Felső-Adorjánt tehát egészen, Alsó-Adorjánt pedig jó részben birta már Magyar Pál akkor, midőn az évben jónak látta vagyonáról végrendeletileg intézkedni. 1344. december 21-én a titeli káptalan által oly értelmű végrendeletet készíttetett, mely szerint birtokainak örököseivé nejét, *Gelsei Margitot* és leányát *Erzsébetet* tette. E végrendeletre azonban nem volt szükség, mert a gróf még sokáig életben maradt. Családi viszonyait nem igen ismerjük s csak annyit tudhatni, hogy egy leányán kívül senkije sem volt. Birtokai nemcsak Bodrogh vármegyében, hanem egyebütt is valának. Így Budán egy szőlője, Esztergom, Szatmár és Szabolcs vármegyékben pedig kisebb-nagyobb terjedelmű földbirtoka volt, melyeknek egy része valószínűleg neje hozományához tartozott.

¹⁾ Anjoukori Okmtár. II. 573. l.

²⁾ Knauz erről ezt írja: Magyar még ez évben (1331.) okmányt szerzett Pál országbírótól ezen és *Alsó-Adorján* felett is. A király pedig megerősíti s határmérést tartat ugyanekkor.

³⁾ Knauz szerint azonban csak Felső-Adorjánra nézve.

Ugy látszik adorzáni birtokaira kiváló gondot fordított s hogy maga is örömet tartózkodott e két községben. Erre mutat már az a körülmény is, hogy még 1341-ben kieszközölte, hogy Róbert Károly király ez évi május 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával e birtok lakosait az ország rendes biróságai alól felmentette.¹⁾ De ugyancsak ezt bizonyítja az is, hogy az adorzáni jobbágyok számára 1341-ben a király-, 1345-ben pedig az országbirótól védlevelet eszközölt ki.

1350-ben Magyar Pál halálát közelnek érezvén, nagyobb hitelesség okaért Erzsébet özvegy királyné előtt új végrendeletet tett. Ebben Erzsébet nevű leányára hagyja a többi közt a két adorzáni birtokát, a budai szőlőjét s ezenkívül az adorzáni ménesből 40 lovat. Mindezeket a javakat oly kikötéssel ruházza férjétől elválva élő leányára, hogy az esetre, ha időközben férjéhez visszatérne, e javak nem őt, hanem László nevű fiát illetik.²⁾

Pál ispán ez intézkedése után nemsokára elhalt s nevével többé az oklevelekben nem találkozunk. Leánya valószínűleg szintén csakhamar elköltözött az élők sorából, mert a birtokok végre is az özvegy grófné kezében maradtak. Gelsei Margit, özvegy Magyar Pálné, szintén késő öreg napjait élhette, midőn 1355-ben előbb a Szabolcs és Szathmár vármegyei, utóbb pedig az adorzáni birtokokat az óbudai káptalan előtt kiállított oklevelek szerint a budai apácák szent Erzsébetről nevezett házának ajándékozta.³⁾ I. Lajos király ennek folytán még ez évben határjárást tartatott a két Adorzánon s az apácákat birtokba igtatta. 1358-ban pedig az egész adománylevelet átírta és ünnepélyesen megerősíté a király.

1) 1351-ben a budai, 1352-ben pedig a bácsi káptalan átírja Károly királynak említett levelét (Knauz).

2) Fejér: Cod. Dipl. IX. a. 781—782.

3) Knauz: Az özvegy az ajándékozást 1355-ben Kozma és Egyed budai kanonokok, mint káptalani tagok, továbbá István nyitrai püspök és Miklós mester, a királyné jegyzője jelenlétében tette az apácák javára.

1360-ban Lajos király, midőn az apácákat Budán meglátogatta, újra megerősíté Magyar Pálné adományát.

Ettől fogva az óbudai apácák (közönségesen Clarissák) állandó birtokosai maradtak az adorjáni javaknak. Kivülök Alsó-Adorjánon még csak a fentebb már említett *Gezcheiek* voltak birtokosok. Vagy ezekkel, vagy a szomszédos Zentán birtokos óbudai káptalannal, avagy az Ó-Kanizsán birtokos pannonhalmi apátsággal gyakori határvillongások merültek fel, melyek elintézésére több ízben kellett hivatalos határjárást tartani. Így 1355., 1367. és 1367-ből maradtak fenn oklevelek, melyekből kitűnik, hogy a Clarissák adorjáni birtokain méréseket, régi határmegállapítást eszközölnek.

1360-ban a kalocsai és a budai káptalan az apácák részére a két helységhez való jogukról okmányt ad. Így Kont nádor is 1361-ben.

1367-ben végre a határok annyira rendezettek voltak, hogy a tisztes apáca testület jónak látta az erre vonatkozó oklevelet a király által is megerősíttetni. Az I. Lajos király által most kiadott határbiztosító oklevélben a két Adorján már nem Bodrogh, hanem Csongrád vármegyei helység gyanánt említetik.¹⁾

A Clarissák adorjáni birtokukat utóbb tetemesen gyarapíták. Már 1380. táján megvették a Kanizsához tartozó *Gyékénytó* nevű birtokot, mely valószínűleg halászó hely is volt, mert ez a kanizsai bíró és község 1381-ben a csanádi káptalan előtt ünnepélyesen bevallotta. E birtokrész vételára 100 arany forint volt. Valószínű, hogy ugyan e tájt szereztek meg a ma szintén kanizsai *Vastorok* szlávosan: Ostorak praediumot is.

Nem sok idő múlva az alsó-adorjáni másik földesúr érdekes és emlékezetre méltó konfliktusba keveredett a szomszédos Zenta földesurával, az óbudai káptalannal.

¹⁾ Ez új határmérést 1367-ben a *kői* (Kew) káptalan teljesítette, mit a király Erzsébet királyné kivására erősített meg. Ugyanez alkalommal I. Lajos a helységeket újra adományozza az apácáknak.

Említők fentebb, hogy Magyar Pál 1340-ben megvette *Gezchei* Lőrinctől annak alsó-adorjáni fél birtokát. E birtok időközben szintén a *Clarissák* tulajdonává vált, de a *Gezchei*-ek Alsó-Adorjában továbbra is birtokosok maradtak. Ezeknek egyik utóda, János, 1388-ban minthogy alsó-adorjáni birtoka az óbudai káptalannak zentai birtokaival volt határos, bizonyára mivel birtokjogait sértve érezte, az iránt kereste meg az óbudai atyákat, hogy ezek a régi határokat magában foglaló s még II. Endre királytól nyert adománylevelők alapján tartsanak a nevezett helyen határjárást.

A vélt sérelmek orvoslására s a féltékeny szomszéd megnyugtatóására nem is késett a káptalan a határjárást elrendelni, mely célból *Domokos* káptalani kanonokot küldte ki; *Gezchei János* pedig a csanádi káptalan kiküldöttjével, *András* atyával jelent meg, ki a határjárásnál való közreműködésre és esetleg a helyszini bíráskodásra volt hivatva. Midőn azonban a zentai u. n. *Csész-tó* (Chechtow) halászó hely határainak kijelöléséhez fogtak s a határokat megjelölő oklevelet a szokásos vas tokból elővették, a jelenlevők, de főleg *Domokos* atya legnagyobb bámulatára, az oklevél hitelességét s így az abban kijelölt határok valódiságát igazoló függő királyi pecsét hiányzott. Erre *Gezchei János* természetesen legott elállott a határjárás foganatosításától, nyilván abban a hitben, hogy az oklevél, melynek az ő és a káptalan birtokai felett kell vala döntenie, hamis.

A határjárás tehát elmaradt, de nem az óbudai atyák bánata. Két nagy dolog, az oklevél hitele, vagyis a zentai birtokok tulajdonjoga és a káptalan tekintélye forgott kockán. Aki a középkor viszonyait csak némileg is ismeri: tudja: mennyi és mily bonyodalmas birtokper folyt e korban; a telekkönyv hiánya és a tulajdonosok kapzsisága mennyi vizsályra adott alkalmat. A birtokok tulajdonjoga legtöbbszörre egy-egy oklevéltől függött, mely vagy a tulajdonosnál, de rendszerint valamely hiteles helyen (káptalan

és konvent) őriztetett. Nem említjük: mennyi visszaélés történt az ily oklevelekkel. De a budai káptalan a most tárgyalt alkalommal éppen nem járt rossz uton; a kérdéses oklevél csakugyan hiteles volt, bár pecsétje eltűnt.

A gyanúsítás egyrészt, mely szerint *Gezei* János a dologban hamisítást látott, másrészt pedig a birtokjog végleges tisztázásának szüksége arra bírta a káptalant, hogy a pecsétjét s már-már hitelét veszített oklevélnek átírása, illetőleg hitelesítése és megerősítése végett a királyhoz forduljon.

Az eddig elmondottak szolgáltak alapul arra, hogy Zsigmond király 1389. május 12-én a hamisnak vélt oklevelet egész terjedelmében átírja és az óbudai káptalan számára kiadja.¹⁾ Előre bocsátván a királyi oklevél a fentebb érintett tényálladékot, azután előadja, hogy a király nyolc más, ezen ügyre vonatkozó oklevelet szedetett össze, melyeknek átvizsgálásából az óbudai káptalan *Csész-tóra* vonatkozó birtokjoga s így az előmutatott, bár pecsétjét veszített oklevél hitelessége beigazoltatott. Eme nyolc bizonyíték közül az első az esztergomi, a második a bácsi káptalanok, a harmadik Bubek Imre gróf és országbíró, a negyedik a csanádi káptalan, az ötödik egy az ország főurai által 1264-ben kiadott oklevél, a hatodik III. Endre király, a hetedik az esztergemi érsek oklevele s végre nyolcadik bizonyíték János csanádi püspök tanúsága volt.

E documentumok szigorúan megvizsgáltatván, úgy találtatott, hogy azok a budai káptalannak *csész-tói* birtokjogára, vonatkozólag teljesen egybehangzók s hitelükhöz a legkisebb gyanu sem fér. Még inkább igazolta ezt a szintén nyilatkozatot tevő *János* csanádi püspök, aki határozottan kijelenté, hogy ő: „Isten kegyelme . . . folytán az előlnevezett óbudai káptalannak húsz vagy több éven át volt előlülője és néhai (III.) Endre királynak szóbanforgó adománylevelét eredetiben

¹⁾ Fejér Gy. Cod. Dipl. X. a. 504—515. l.

és pecséttel ellátva őrizte; maga igen gyakran látta és olvasta és azt mint épségben és egészben levőt, minden csonkulás nélkül szemlélte és magánál tartotta; midőn pedig előbb ezen pecsét nélküli adománylevél neki Csanádon bemutatott, akkor azt látta és megismerte; most pedig a neki bemutatott adománylevelet hasonlókép szorgalmasan és lelkiismeretesen megvizsgálta és azt, melyet ezelőtt épségben és sértetlenül szemlélt, ez alkalommal pecsétjétől megfosztva látta és azon meggyőződését nyilvánítá, hogy tudja és elismeri, hogy ezen adománylevél valódi volt és most is az“ ...

Ennyi bizonyíték az elégnél is többnek látszott Zsigmond király előtt arra, hogy a szóbanforgó birtokadományt elismerje és megerősítse, a róla szóló oklevelet pedig átírja. A kiállított oklevél a kor szokása szerint összesen 33 egyházi és világi főúr aláírásával ellátva s a királyi pecséttel megerősítve adatott ki az óbudai káptalannak.

Sajnos, nem tudhatjuk, vajjon a félbenszakadt adorzáni határjárás a diploma hitelesítése után foganatosított-e, vagy sem. Erre vonatkozólag adatok nem maradtak fenn, bár valószínű, hogy e határper utóbb békés megoldást nyert.

Hogy a *Gezchei* család meddig maradt az alsó-adorzáni részbirtok tulajdonosa, nem tudjuk. Csak sejthetni, hogy a Clarissák utóbb vagy adásvétel, vagy ajándékozás útján a Gezcheiek dominiumába is beültek, mert a XV-ik században már rólok említés nem tétetik.

Eközben a két Adorzán állandó virágzó korát élte. Zsigmond király, kinek jótéteményében, szabadalmában oly sok város és község részesült, a Clarissák tiszavidéki birtokáról sem feledkezett meg. Már 1405-ben kiadta nevezetes oklevelét, amelyben az adorzáni jobbágyokat különféle előnyökben, mint vármunkák teljesítésétől s katonaszállásolástól való mentességben részesíti. 1406-ban vásártartási jogot adományoz, 1428-ban pedig a két község addigi szabadalmait újból megerősíti.

Ugyanezen évben Zsigmond királyt újból mint az adorjániak protectorát látjuk. Időközben ugyanis a mai Ó-Kanizsa (akkor Rév-Kanizsa) a *Csákyak* birtoka lön, akik hatalmas és a szomszéd községek lakóinak királyi kiváltságait nem respectáló olygarchák valának. Innen magyarázható, hogy ezek az urak az adorjániakat arra kezdék kényszeríteni, hogy a kanizsai tiszai révnél királyi kiváltságuk ellenére — vámot fizessenek. A Clarissák ez ügyben tehát a királyhoz fordultak orvoslátért, aki nem is késett a Csákyakra ráparancsolni, hogy az adorjániaktól semmiféle vámot ki ne erőszakoljanak.

Az alsó Tisza-vidék fénykora a XV. század folyamára esik s terjed a török hódoltság koráig. Ez időszakról azonban aránylag kevés adat maradt az utókorra a két Adorjánra vonatkozólag. Ez egész időszakból annyi bizonyos, hogy Zsigmond király után I. Ulászló és Albert királyok megerősíték s részben gyarapíták a két község szabadalmait. I. Mátyás király pedig 1466-ban kelt egyik oklevele szerint a jobbágyoknak a vármunkák- és katonaszállásolásoktól való mentességét ismételten megerősíté. Ugyanezt tette végre a század végén (1496.) II. Ulászló is.

A következő század folyamán talán nem hallanánk semmit az adorjániakról, ha a kanizsai Csákyak tisztjei újabb panaszra nem adnának alkalmat. *Csáky Miklós* csanádi püspök volt ez időben a kanizsai földesúr, kinek gazdatisztjei által okozott károk miatt a Clarissák panasszal járultak a király elé. Ennek folytán történt, hogy II. Ulászló 1507-ben a csanádi püspöknek meghagyá, hogy a kanizsai tisztjei által a Clarissáknak adorjáni birtokain okozott károkat térítse meg. Miben történt a károsítás s így miben állott a kárpótlás, nem tudjuk.

A mohácsi vészig az óbudai apácák állandó birtokában voltak a két Adorjánnak, de a pusztító török hadjáratok beálltával, mint általában az egész alsó Tisza—Dunaköz,

e községek is elszakították földesuraiktól. A magyar lakosság lassankint teljesen kipusztult e vidékről s helyébe szerbek és törökök léptek. A népes majorságok és a sűrűn épült kis községek jobbára teljesen elpusztultak, a lakosság a nagyobb községekben tömörült, vagy más vidékre költözött át. A két Adorján a vele szomszédos Tornyos, Likas-Egyház és Kalocsa (ma zentai puszták), továbbá Szatmár községek szintén ez időben pusztultak el. Valamint Adorjánt az óbudai apácák, ugy Zentát az óbudai káptalan, Kanizsát pedig a Csákyak vésztették el, bár ez utóbbi két község nem vált néptelenné, hanem a szerbek és törökök vegyes lakóhelye lön.

A Clarissák, kik 1541. táján maguk is kénytelenek voltak Budáról Pozsonyba távozni, bár a tiszamelléki birtokaik jövedelmét nem élveztek, mindazáltal az ezekre vonatkozó régi jogukat fentartották. Így tudjuk, hogy 1571-ben *Babocsay* György és Szentlőrinczy Tamás kanonokok, mint a pozsonyi káptalan kiküldöttjei előtt ünnepeles óvást emeltek az ellen, hogy a birtokokat a király esetleg el ne adományozhassa. E tiltakozást ismétlé 1610-ben Mária Magdolna Angelina fejedelemasszony és az egész társház nevében és megbízásából Ebeczky Sándor ferencrendi szerzetes egy, szintén a pozsonyi káptalan előtt kiállított oklevélben.

Mindezekből azonban korántsem az következik, hogy az apácák Adorjánnak és a többi itteni birtokaiknak birtokában lettek volna, hanem ez csak azt mutatja, hogy a jogaikra féltékeny Clarissák még mindig biztak az ország déli részének a törököktől való visszafoglalásában. Ezen esetleges visszafoglalás indította őket arra, hogy legalább a nálok őrzött régi szerződések, beruházási okiratok névleges értékét biztosítsák.

De mindennek természetesen semmi eredménye sem lön. A másfél százados török uralom a délvidék régi birtokviszonyait örökre megszüntette. Innen van, hogy midőn a

Tisza—Dunaköz az 1699. évi karlovici egyezmény szerint visszakerült, a régi birtokviszonyokat feleleveníteni sikertelen kísérlet maradt. Megalakult ugyan a bécsi u. n. jogvizsgáló bizottság, mely hivatva lett volna a birtokok régi földesurait kinyomozni s azok utódait újra birtokba vezetni, de itt oly bonyodalmak merültek fel, melyeket elosztatni csak az egész jogvizsgáló bizottság felosztatásával lehetett. Ezen jogvizsgáló bizottság előtt Meskó Ádám királyi főügyész 1702-ben az adorjáni birtokokra vonatkozólag a Clarissák részére nyilatkozott ugyan, de valamint a többi földesurak, úgy az apácák sem vezettettek be újra régi dominiumaikba.

Ugyanazon évben megalakulván a tiszai határőrvidék, Adorján mint pusztá az ókanizsai sánc (akkor Kis-Kanizsa) őrségéhez bekebeleztetett. A határőrvidéki szervezet végleges felosztatása után (1751.) Kanizsa is mindinkább gyarapodott magyar lakosságban, s a század második felében az egykori Felső-Adorján helyén szállások, Alsó-Adorján területén pedig szerény kertésztelepek alakultak.

E kertésztelepek lakossága csak a XIX. század közepén szaporodott annyira, hogy újból eljött ideje annak, hogy az, ha nem is közigazgatásilag, de egyházilag önállósittassék.

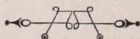
1863-ig Ókanizsa filialeja volt a telep, amidőn végre ez évben önálló parochiát nyert, melynek védura ma is az anyaváros kath. közönsége. Temploma a telepnek 1858-ban épült szt. Erzsébet tiszteletére. Ma, bár nem önálló község, közel másfélezer magyar anyanyelvű lakossággal bír; iskolája, a helyi igényeknek megfelelő pap- és tanítói lakja van. Egyházi tekintetben mint filiale hozzátartozik az egykori Felső-Adorján, később Tető-Hegyes, ma: Oromhegyes.

Adorján hatszáz éves története bármennyire hézagos is, élénk képét nyújtja annak a sorsnak, melyben vármegyénk legtöbb községe a multban részesült. És éppen ebben rejlik történelmi jelentősége.

A különös véletlen úgy akarta, hogy a pusztá egykori

viszonyaira vonatkozó adatok megmaradjanak, még számtalan ma is népes városra vonatkozó oklevelek veszendőbe mentek. De ezen körülmény talán nem is egészen a véletlen játéka.

Az oly községekre vonatkozólag, minő a két Adorján is volt, — melyek előkelő földesur dominiumai voltak, s melyek éppen ezért a királyok által is különös javak- és szabadalmakban részesítették, — kétségkívül több irott emlék is volt a multban. Az a néhány adalék tehát, mely által e vázlatunkban Adorján multját némileg felderíteni iparkodtunk, nem csupán annak jele, hogy e község oklevelek dolgában felülmulja vármegyénk számtalan nagyobb községét, hanem azt is tanúsítja, hogy egykor számos, ma már nálánál terjedelmesebb városnál kiválóbb állást foglalt el.

Gombosi sírmező.¹⁾

Közli: **Pogány Jenő.**

Az első közleményben 66 sirt irtam le ; itt folytatom a többi leírását.

67. *sír.* Nő sirja. A csontváz hossza 64 cm. Jobboldalán feküdt. Mellékletei: 1. 22 drb szurok, 1 drb zöld üveg és 1 drb piros gyöngyszem, az alsó lábszárak között és a nyak körül voltak elszórva. A bronz karperec 6 szegletes s csapott vége felé mindinkább erősödő. Ovális alaku. Vastagsága 4 mm., belső elhajlása 8 cm., keresztben 6 cm. A balkaron volt. 3. Két bronz boglár, melynek rekeszeiben 6—6 kisebb és 1—1 nagyobb üveg paszta volt ; a nagyobb üveg paszta erősen kiugró bronz lemezbe van foglalva. A boglár korongjának átmérője 3 cm. 4. Egy gyöngyös bronz fülön függő, szélessége 2 cm., hosszúsága 4 cm. Alul üveg csüngője van. A másik függő teljesen elrozsdásodott. 5. Egy vékony gyűrű nyitott (?) véggel ; 3 darabba törött. Anyaga rossz ezüst. 6. Aranyozott bronz szij disz, melyen 3 szegecskének helye látható. 7. Kis nyilhegyhez hasonló vas szilánk. A lábtalp mellett elszórva szárnyas állat csontvázmaradványát találtam.

68. *sír.* Férfi sirja. Magassága 1 m. 55 cm. Csak a fej volt meg, a többit már szétdúlták. Melléklete nem volt.

69. *sír.* Mélysége 1 m. 72 cm. Öreg, csaknem fogatlan férfi sirja. A csontváz hossza 1 m. 63 cm. Hanyatt feküdt. K.—Ny. irány. A bal lábszár mellett és a balkéz csuklójánál csaknem teljesen rozsdáette vaskés törmeléke feküdt. A

¹⁾ Az első közlemény megjelent az Evkönyv XXV. évf. I. füz. 6—22. l.

medencecsont balszélén elrozsdásodott 4—5 cm. átmérőjű vaskarika volt.

70. *sir.* Mélysége 1 m. 85 cm. Férfi sirja. A csontváz hossza 1 m. 71 cm. Iránya K.—Ny. Melléklete: 1. Balvállánál kis agyagedényt találtam. Azt hiszem, mésszel volt bevonva. 5·7 cm. magas, szájbősége 8·5 cm. Talpa lapos. 3 cm. magasságban erősen kidomborodó gerinccel bír. A jobb kar mellett 19·8 cm. hosszú, 2 darabba tört késpenge feküdt, amely töben 2 cm. széles. 2. Bronz szijcsat. Négy-szögű. A tüske tengelyén vas rozsdafoltok láthatók. A tengelyt összekötő oldal-pálcikák hegyben végződnek. Külső és felső felén gerinccel bír, elől 2·5 cm., tüskéje 2·2 cm., oldala 2·7 cm. hosszú, vastagsága 0·2 cm. A csipő jobboldalán volt. 3. Fejes bronz szegecske. A csat mellett feküdt, szijon lehetett. 0·6 cm. hosszú. 4. A medencecsontokon teljesen elporlott apró bronz lemezek nyomait találtam, amelyek a szij diszitására szolgálhattak. 5. Egy a kengyelvashoz hasonló vas tárgy a csontváz baloldalához tapadt. Alsó része 6·3 cm. Felső csucsig a hossza 6·5 cm. (Csiholóvas lehetett.) A vászon lenyomatát találtam rajta.

71. *sir.* Fialat gyermek sirja. Iránya K.—Ny. Mélysége 1·94 cm. A csontváz hossza 1·24 cm. Fölötte mintegy 10 cméterre találtam egy vörös rézlemez, legnagyobb hossza 3·5 cm. Felső széle domboru, közepén bemetszés; szélessége 1·4 cm. Balkezénél 6·5 cm. hosszú késtörödékek voltak.

72. *sir.* Női sir. Iránya D.—Ny. Mélysége 2 méter. A csontváz hossza 1 m. 36. cm. A medencén vastörmelék s egy csat forma vas-csonkot találtam.

73. és 74. *sir.* Öreg, elkorhadó csontvázak. Irányuk Ny.—Kny. Mellékletük nem volt.

75. *sir.* Leánygyermek sirja. Ny.—K. irányu. Sirmélység 1 m. 15 cm. A csontváz hossza 1 m. 13 cm. Melléklete: egy durva kihajló peremű agyagedény; középrésze erősen kidomborodó. Szájnyílása 7 cm., magassága 8 cm. Pár

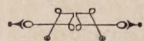
gyöngyszem volt benne. A csontváz fölött egy ásónyomnyira egy 5·1 cm. hosszú, 2·3 cm. széles és éles pattintott kőszilánkot (kés?) találtunk. Ugyanolyan magasságban lábtól egy 2·2 cm. széles átmérővel és 0·5 cm. vastagsággal biró karika feküdt. Szijkarika lehetett. Egy nagyobb és 6 kisebb színes üveggyöngy és más anyagból; egy nagyobb gyöngytöredék egészíti ki a leletet.

76. *sir.* Elporlott kis gyermek csontváza, minden melléklet nélkül. Sirmélység 1 m. 15 cm.

77. *sir.* Férfi sirja. Mélysége 1 m. 70 cm. A csontváz hossza 1 m. 68 cm. Melléklete: 1 agyagedény, mely a lábnál volt. Egy kis karika a bal vállról. A csipőn egy horgas vas és egy vascsat-töredék volt. Jobb karja mellett egy kést, csipője baloldalán pedig bronz szijvéget találtunk.

78. *sir.* Férfi csontváza. A sir mélysége 2 m. 10 cm. A csontváz hossza 1·73 cm. Melléklete: egy nyilhegy, a jobb kéztő mellett feküdt; egy agyagedény, mely a koponya felett volt, de a kiemelésnél széjjelesett. Nyakánál egy római pénzt is találtunk, Valentianus felirással.

79. *sir.* Középnagyságu csontváz. A sir mélysége 1 m. 5 cm. A csontváz hossza: 1 m. 60 cm. Melléklete nem volt.

Vegyések.

Bács-Bodrog vármegye községeinek és lakott helyeinek neveiről.

A honfoglaláskor őseink a többi közt a mai Bácska területén is elszórt szláv törzsi pásztornépekre találtak. Egyes tanyáiknak és tetepeiknek neveit az itt letelepedő magyarok is elfogadták és használták, s így kerültek később régi okmányainkba és ama régi telepek ma is élnek, mint egyes vidékek főhelyei; mert elhelyezésük a lakosság életmódjának és megélhetésének, valamint a természeti viszonyoknak megfelelően, később népesebb helységekbe fejlődtek. Ilyen a ma is létező *Bács* és az idők folyamán elpusztult *Bodrog*. A magyar hangzású *Szabadka* név is talán egy szláv *Zábatka* szótól ered,¹⁾ melyet a betelepülő magyarok, a szó eredeti értelmével nem törődve, rokon hangzású, bár más értelmű magyar szóval helyettesítették. Bácskának fennsíkja az u. n. *Telecska* neve szintén ilyen régi szláv elnevezés lehet és talán tinójarást jelent. Bizonyára van még most is több ilyen ősi eredeti szláv nevű helységünk; de ezen helyneveket a nyelvtudomány²⁾ szempontjából még nem igen vizsgálták. *Baja* és *Zenta* neve pedig, úgy látszik, még régibb eredetű s talán épen egykoru a kelta eredetű Tisza és Duna neveivel.

Az itt talált idegen ajkú népek a magyarságba beolvadtak és a magyarok s részben a kunok sűrűbb letelepedésével keletkezett új telepek és falvak s ezek határrészei

¹⁾ Amint ezt Toncs Gusztáv felső keresk. igazgató bizonyítja. (Lásd e füzetben levő cikkét.)

²⁾ Történelmi és földrajzi szempontból a vármegye összes helynevei fel vannak már dolgozva a *Bács-Bodrog várm. Helynévtára* című munkámban. I—V. köt.

természetesen magyar nevet kaptak. Ezek között feltűnően sok a szentekről és az egyházzal elnevezett helység. Ezen korból valók: Himesegyház, Veresegyház, Félegyház, Szegegyház, Tornyos, Szent-Pál, Szent-Ders, Péterréve, Pétervárad (a mai Ujvidék), Madaras, Aranyos, Acélos, Égett erdő, Vajas, Darvas, Erdőalja, Gyűrű-hetes stb.

A másfél évszázadig tartott török hódoltság alatt a legtöbb helység elpusztult. A lakosság fogságba került, vagy másfelé költözött. Helyökbe szórványosan, majd csapatosan, már a török hódoltság idejében s nagyobb mértékben a törökök kiűzése után, ismét a Balkánból u. n. délszláv népek, szerbek, bunyevácok és sokacok költöztek be. Csak az itt talált kevés magyartól megtudván a hajdani falvaknak, akkor nagyobbrészt pusztáknak, magyar neveit, ezeket a maguk nyelve szerint átalakították, elferdítették; így lett Aranyosból Vranjos, Himesegyházból Emusity, Vörösegyházból Verusity, Pálegyházából Pality (Palics), Szeghegyből Szekity, Félegyházából Velity, Erdőatjából előbb törökösen Arđval és Hirdeval és végre szlávul Hergyavica (sovány föld), Szabndkából lett Szubatica, Czobor-Szent-Mihályból lett Zombor, stb. Némely esetben a nevet átferdítette; így Boldogasszonyfalvából lett Bogolyeva. Egészen új falvak pedig új szláv nevet kaptak, így Osztrov vagy török szóval Ada, Goszpodince stb. — A török eredetű *Klisza* név, azaz templomhely, valamint *Gradina*: várhely, szintén ezen korból valók és egyedül ezek tartják fenn sok elpusztult és ismeretlen régi helységnek emlékét; sok helység pedig épen nyom nélkül tűnt el s holléte többé fel sem található.

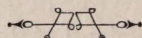
A XVII. század vége óta a bácskai helységek s ezek egyes határrészeinek nevei az akkori új lakosság nyelve szerint átalakulván, egészen idegenszerű külsőt adtak a vármegye nagyobb részének; annál is inkább, mert ezen elnevezések nagyobbrészt a hivatalos használatba is átmentek. A *németek* nagymérvű telepítése e részben semmi újítást vagy

változást nem idézett elő, mert a keletkező új falvak az illető puszták addigi neveiről neveztek el. Az ezen korban telepített *Bajmok*, *Csantavér* és *Sándor* helységek is csak a régi puszták neveit vették fel. — A legközelebbi időben történt telepítések, túljólisan, mind az akkori miniszterek neveit kapta: *Wekerlefalva*, *Tizsakálmánfalva*, (*Szapáry*) *Gyulafalva*, *Szilágyi*. Sőt az 1904-ben Járeből lett Jármos is a *Tiszaistvánfalva* nevet kérelmezte; Ómorovicából pedig *Kossuthfalva* lett.¹⁾

Ezen idegenszerű, visszás állapoton segített némileg az 1904-ben kiadott belügyminiszteri rendelet, amely a vármegyei bizottság ajánlatára a sok idegen hangzású lakott helyeknek neveit legalább részben ismét megmagyarosította. Ezen ajánlat azonban csak ötletszerűen válogatott ki egyes helyneveket, úgy hogy a helységek és határrészeik nagyrésze még ezentul is idegen hangzású nevüket tartották meg. (Apatin, Sztapár stb.)

Az 1904. évi április 7-én a Hivatalos Lap 7. számában közzétett vármegyei új helységnévtár Évkönyvünk 1905. évi IV. füzetében (158—163. lap) is megjelent.

I. I.

¹⁾ Az 1907. május havában nyert *Kossuthfalva* nevet a község Ómoravicára akarta visszaválttatni; a belügyminiszter azonban — megkülönböztetésül — *Bács-kossuthfalva* nevet állapított meg 1913-ban.

Társulati ügyek.

a) Titkári jelentés

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1912. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés!

Három évtizedes főnállására tekinthet vissza ma társulatunk, mikor 30. évi rendes közgyűlésünket tartjuk.

Három évtized munkájának eredményei azok a megyénk különböző helyeiről összegyűjtött régiségek, melyek az őskor homályából napfényre kerülve, későbbi korok emlékeiként ránk maradva, muzeumunknak országosan is elismert, gazdag és értékes gyűjteményeiben tanulságosan szemlélhető közkinccsökké váltak. A lefolyt harminc esztendő munkájának eredményei másrészt a maradványoknak és emlékeknek, valamint az írott kútfőknek ama tudományos földolgozásai is, melyeket Évkönyvünk 28 kötetében közzétettünk, s velük vármegyénk, közvetve pedig hazánk történetének megvilágosításához nem kicsinyelhető mértékben hozzájárultunk.

A további visszaemlékezés nem lehet ma célom. Megtettük azt már, mikor társulatunk fennállásának 25. évfordulóját ünnepeltük. Öt esztendő röppent el azóta. Eredményeiről évről-évre beszámoltunk. Most az 1912. évről szóló jelentésemet vagyon szerencsés röviden előterjeszteni.

A társulat irodalmi működését folyóiratunknak alapszabályszerű 4 füzete mutatta be. Apróbb vegyes és hivatalos közleményeken kívül 10 szerzőnek 15 dolgozata jelent meg benne. Két olyan író is, kik társulatunk kötelékébe nem is tartoznak s mégis készséggel és önzetlenül vettek részt működésünkben. Viszont működő tagjaink közül többen csak

e néven tartoznak hozzánk, csak a jogokat élvezik, de a velök járó kötelesség semmire se sarkalja őket.

A vármegye megkeresésére alaposan megokolt véleményt mondott társulatunk Kossuthfalva névváltoztatása ügyében. A község Ómoravicára óhajtotta visszaváltoztatni a nevét. A belügyminiszterium azonban a vármegye javaslatára, a mi véleményezésünk szerint, a község nevét, megkülönböztetésül, Bácskossuthfalvára módosította. A vármegye főispánjának megkeresésére pedig, Tisza M. szepesváraljai rendőrkapitány részére, a ki a magyarországi rendőrség történetének megírásával foglalkozik, érdekes adatokat szolgáltatunk a vármegye régi pandur (csetnik) intézményéről. Dr. Hermann Antal, egyetemi tanárnak, az *Ethnologische Mitteilunszen* c. folyóirat szerkesztőjének, készséggel megküldtük évkönyveinknek mind ama füzeteket, melyekben megyénk néprajzát ismertető cikkek vannak. A rokon társulatokkal, mint a multban is, állandó csereviszonyban voltunk.

Évről-évre mind jobban és jobban érezzük működésünkben az anyagi eszközök fogyatékoságának szinte bénító hatását. Épen azért hálás köszönettel tartozunk azoknak, akik erkölcsi és anyagi támogatásukkal segítségünkre voltak. Az országos Főfelügyelőség ajánlatára a mult évben is 800 korona államsegélyben részesültünk. Régi pártfogónk, a Zombori Takarékpénztár, 100 koronát adományozott. A Zombor szab. kir. város által megszavazott állandó évi segélyt, 200 koronát, már másodizben élveztük. Bács-Bodrog vármegye törvényhatósága állandó évi segélyt kérő folyamodásunkra az 1912. évre 500 koronát adományozott. Él bennünk a reménység, hogy a vármegye is állandósítja majd nagybecsű segélyezését.

A mily örvendetesek az eddig elmondottak, ép oly elszomorító jelentésemnek most következő része, mely tagjaink számának nagyarányu fogyatkozásáról szól.

Elhunytak: dr. Hampel József, egyetemi tanár, a Nemzeti

Muzeum régiségtárának igazgatója, tiszteletbeli tagunk és id. Frankl István, Bács-Bodrog vármegye egykori kir. tanfelügyelője, nyug. főgimnáziumi igazgató, régi működő és választmányi tagunk.

Kilépésüket bejelentették: Perzenkovits Paula (Óbecse), dr. Feles Adolf (Budapest), Hinger Péter (Kunbaja), Janovich Gyula (Temesvár), Kármán József (Ujverbász), Kohler Antal (Apatin), Macskovits Mária (Óbecse), Mayer István (Zombor), Szevera János (Ujverbász), ifj. Vojnits István (Gábris fia, Szabadka), Vujevich Alajos (Zombor), pártoló tagok, (11.)

Töröltettek: Barakovits Lajos (Szenttamás), Bedő Albert (Budapest), Eggert János (Kunbaja), Evinger Kálmán (Sajkásgyörgye), Georgievics Avram (Szenttamás), dr. Hegedüs Aladár (Baja), dr. Hoffmann Károly (Kalocsa), Ivanits Izidor (Szenttamás), Just Ferenc (Tátróna), Kovács Ferenc (Óbecse), Lallosevits Jakab (Zombor), Lederer Gusztáv (Kula), Manojlovits L. Szteván (Szenttamás), Parcsetich Mihály (Zombor), dr. Paolovits Monir (Szenttamás), Szommer József (Bácsalmás), Wissinger Richárd (Hódság), pártoló tagok. (17.)

Kimaradtak: Kubinyi Viktor (Heves-Csány), Zsák I. Adolf (Róma), működő tagok. (2.)

Ezek szerint: 1 tiszteletbeli, 3 működő és 28 pártoló, összesen 32 taggal fogyatkozott meg társulatunk. Ennek ellenében 1 új pártoló tag jelentkezett. Így tagjaink száma az 1913. évben: tiszteletbeli 5, alapító 45, pártoló 182, működő 30, összesen: 262; 31-gyel kevesebb a tavalyinál.

Az 1912. év pénztári forgalmát a következő mérleg mutatja: bevétel: 2927·49 kor., kiadás: 2684·44 kor., pénztári maradvány az 1913. évre: 243·05 kor.

A muzeumunk körébe vágó munkálatokról, gyűjteményeink gyarapodásáról a muzeumőri jelentés fog beszámolni.

Végül jelentem, hogy a folyó évvel tisztikarunk és választmányunk három éves megbízatása lejárt; mostani közgyűlésünk tehát, mint a tárgysorozat 7. pontja előre jelezte, egyszersmind tisztújító közgyűlés is.

Jelentésem tudomásul vételét tisztelettel kérem.

Trencsény Károly,
titkár.

b) A muzeumőr jelentése.

Muzeumunk fejlődéstörténetében az 1912. év a szerencsésebbek közé tartozik, amiről bizonyosságot tesz gyűjteményeink gyarapodásáról és a muzeum fejlődéséről szóló jelentésem, másrészt azon tevékenység, amelyet intézményünk a kultúra szolgálatában kifejtett. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy teljes munkát végeztünk, mert vannak külső, tőlünk nem függő körülmények, amelyek törekvéseink érvényesülésének korlátot szabnak.

Első a többek között, a muzeum modern és a közönség által is könnyebben hozzáférhető otthonának mindjobban érezhető hiánya és gazdag gyűjteményeinknek — a célnak meg nem felelő, inkább csak a helyiségek szűk teréhez alkalmazkodó zsufolt elrendezése. Szinte kiáltó az ellentét pld. az első szobában, ahol az iroda, könyvtár, laboratórium, raktár és a lomtár mellett együtt szorong a kegyeleti tárgyak kiállítása is. Ezen a nyomoruságosan szegény és szerencsétlen elhelyezésem okvetlenül segíteni kellene. Ha más-kép nem, hát úgy, hogy ha a régiségtár közvetlen szomszédságában felszabadult kis szobácska használatára, illetékes helyen engedélyt kérünk. Szűkes otthonunk egyelőre ezzel is sokat nyerne.

A másik, de muzeumunk intenzívebb fejlődésének szintén nem kisebb akadálya az a közöny, amely társulatunk ügyei

íránt, a megyebeli közönség széles rétegeiben tapasztalható. Egy-két vidéki jó barátunkat leszámítva, alig akad érdeklődő, aki akár archaeologiai, akár numizmatikai vagy ethnografiai ujságok hírével fordulna felénk. Így kerülnek sokszor a megyénk területén felbukkanó legérdekesebb leletek is kufár kezekbe s onnan a külföldi muzeumokba; sőt nem egyszer arról szerzünk tudomást, hogy egyes helyeken kontár kezek is végeznek ásatásokat s ezzel felderítő munkánk legszébb eredményeitől fosztanak meg bennünket.

Enyhitem a kiröppent szót, mert talán mégsem a rideg közöny, hanem inkább a társulatnak feladata, célja és működési köre iránti általános tájékozatlanság az oka annak, hogy a nagy közönséggel összefüggő és ügyünk érdekéből részünkről is annyira kívánatos kapcsolattal nem dicsekedhetünk. Éppen ezért nem végezne a társulat fölösleges munkát, ha a Székely Nemzeti Muzeum példáját követve, hathatós támogatás céljából felkérné megyénk vezető férfait, hogy intéznének valamennyi községi előjárósághoz egy olyan tartalmu külön rendeletet, mellyel a megye területén előforduló régiségleletek megmentését és a tört. társulat muzeumába való beküldését biztosítanák.

Engedjék meg, kérem, hogy jelentésem szokott formájától eltértem s annak keretébe olyan kérdések tárgyalását is belevontam, amelyek inkább jövőbeli tevékenységünk utját egyengetni hivatják: de annyira fontosnak és sokat ígérőnek tartom ezt az imént felvetett eszmét, hogy szives engedelmmel — csupán egyszerű tájékozódás végett — felolvasom Háromszék vármegye érdemes alispánjának valóban „előkelő kulturális érzékre valló és a székely nemzet mult emlékeinek sorsát biztosítani hivatott okos rendeletét.”¹⁾

Működésünk körét a gyűjtés, a megőrzés és az oktatás feladatának a megoldására terjesztettük ki. A muzeum törzsanyagának gyarapítására irányuló tevékenységünk eredménye

¹⁾ L. Jelentés a Székely Nemz. Muzeum 1910. és 1911. évi állapotáról. 34—40. l.

különösen a régiségtár és az éremtár csoportját egészíti ki olyan ritkaságokkal, amelyek méltóképpen foglalhatnának előkelő helyet a M. Nemz. Múzeum kiállításában is.

A szakkönyvtár nemcsak állami segítségből és a Főfelügyelőség ajándékából, hanem a társulat költség hozzájárulása révén is tetemesen bővült. Nemkülönbén a régiségtár is. A régiségtár és az éremtár számára megszerzett muzeumi anyag legbecsesbjei a XI—XII. századból származó bodrogszigeti faragványos kövek és az az Árpád-kori ritkaszép éremsorozat, amelyet a bácsi éremlelet nyújtott. Ennek a leletnek az ad különös érdekességet, hogy özönével nyújtotta azt a magyar denárfajtát, amelyből eddigelé csak szórványosan fordultak elő egyes példányok; különös érdekességet pedig az kölcsönzött neki, hogy olyan példányokkal is megismertette a numizmatikát, amelyek unikumszámba mennek. Az érdekes leletről a Num. Közlönyben megjelent ismertetés nyomán, Évkönyvünk lapjain még külön is lesz szó.

Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy kiemelhessem Tripolszky Béla bácsi községi jegyző ur nevét, mint aki a multban is számtalanszor tanujelét adta társulatunk ügyei iránt érzett meleg szeretetének. Neki köszönhetjük ezt a kiválóan becses éremsorozatot is. Egyben arra kérem a m. t. közgyűlést, hogy nevezettnek ebből az alkalomból fejezze ki a társulat hálás köszönetét.

Ásatások Bácsban, Gomboson és Zomborban folytak. Régészeti ásatásainkról az Évkönyvben közléteendő külön ismertetésben fogok beszámolni. E helyen csak röviden összefoglalva jelzem azok eredményét. Az első helyen folytatott ásatás kevés eredménnyel járt, ezért a társulat kiküldöttei a további munkálatot fel is függesztették; de annál értékesebb az a honfoglaláskori lovas sirlelet, amelyet a társulat vezetősége, Listyevits Titusz főkapitány ur szives értesítése nyomán, a zombori Budimcsevics-féle szálláson ásatott

fel.¹⁾ Nem csekélyebb jelentőségű a gombosi régibb középkori temető (67—68. sz.) 11 sírjában lelt anyag sem, amelyet Pogány Jenő gombosi állami tanító tárt fel.

A néprajzi tár szépen fejlődő gyűjteménye a szondi gyűjtőuton vásárolt népies tárgyakkal bővült. Az itt gyűjtött tárgyak legtöbbször sokac női fejkötő, az u. n. kapica, melyeknek himzése és eredeti mintájuk változatossága új és különálló csoportot nyitnak meg néprajzi gyűjteményünk sorozataiban.

A muzeumőr és a titkár összefogó működésének súlypontja — a külső munka mellett — ez évben is inkább a belső rendezés halaszthatlan teendőire esett. Több mint két hónapot kitevő munkánk eredménye érem-gyűjteményeink számbavétele, nagyrészbeni meghatározása, a kiállításra alkalmasoknak a négy éremtári szekrényben való elhelyezése, a többiek számozása és az e célra szolgáló tasakokba való elraktározása. A munkálatok befejezése mélyen belenyulik majd az 1913. évi munkaprogrammba is.

Gyűjteménytáraink gyarapítása a következő:

A) A könyvtárnál.

1. *Allamsegélyből* szereztük be a következő műveket: Művészet, Magyar Iparművészet, A Tenger, dr. Posta B.: Dolgozatok . . . (Travaux) 1911. és 1912. évf. R. Kiss I.: Az utolsó nemesi fölkelés, II. köt. = 6 *drb*

2. *Állami letétkép* kaptuk: Kálmán Károly: Ossian költeményei, dr. Hajnóczy: Az első lócsei kalendárium. 1626. = 2 *drb*.

3. *Ajándék*: Duray Kálmán: A váci céhek, Wlassics Gyula: Elnöki megnyitó beszédek, Ujhelyi Géza: A vasutügy története, Magyar Minerva IV. köt. = 4 *drb*.

4. *Átalány fejében* (akadémiai kiadványok): Matematikai és termtud. értesítő, Math. és termtud. közlemények, Aka-

1) Leírása: Évkönyv XXVIII. évf. I. füz. 27—28. l.

démiai értesítő, Nyelvtudományi közlemények, Értekezések a nyelv és a széptud. köréből, Értekezések a tört. tud. köréből, Akadémiai emlékbeszédek, Magyar Könyvszemle, Az akadémiai kiadványok címjegyzéke, Akadémiai almanach, Gyulai Pál: Birálatok, Csengeri János: Euripides drámái, Szigetvári Iván: A kómikum elmélete, Gardner és Schmidt: A régi Athen, I. k. = 14 drb.

5. *A megye* ajándéka: Századok, 1912. évf. = 1 drb.

6. *A szerző* ajándéka: dr. Alapi Gyula: Komárom vármegye nemes családai, dr. Veress Endre: Erdélyi Tört. Értesítő. = 2 drb.

7. *Kármán Pál* ajándéka: Kármán Lajos: Geschichte der Torzsaer Ortsgemeinde = 1 drb.

8. *A Rákóczi szoborbizottság* ajándéka: dr. Dömötör Győző: Emléklapok . . . = 1 drb.

9. *Csere*. Pintér Jenő: Irodalomtörténet, I. évf. Tört. és Régészeti Értesítő, A Pécs—baranya vármegyei muzeum értesítője, Erdélyi Muzeum, Erdély = 5 drb.

10. *A Főfelügyelőség* küldeménye: A Muzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségeinek évi jelentése = 1 drb.

11. *Egyes muzeumok* küldeménye: A Székely Nemz. Muzeum és Debrecen szab. kir. város muzeumának évi jelentése; az Erdélyi Muzeumegyesület és a Váci Muzeumegyesület, továbbá a Hunyadvármegyei Tört. és Régészeti Társulat évkönyve; végre a Borsod--miskolci Muzeum és az Iparművészeti Társulat jelentése = 7 drb.

12. *A selyemtenyésztési főfelügyelőségtől*: Jelentés Bács-Bodrog vármegye selyemtenyésztéséről = 1 drb.

13. *Tagsági díj fejében*: Archeologiai Értesítő, Numizmatikai Közlöny, Néprajzi Értesítő, Ethnographia = 4 drb.

14. *Vétel* társulati költségen: Dr. Wekerle László: Nagy-ezerév, Révai Nagy Lexikona I—VII. köt. = 8 drb.

B) A régiségtárnál.

1. *Vétel* (államsegélyből): Egy ezüst nyakék és 6 faragványos kő a sziga-szigeti kolostorromokból.

2. *Ásatásból* nyertük a következőket:

A gombosi régibb középkori 67. számú sírokból való 22 gyöngyszem szurokból, 1 gyöngyszem zöld üvegből, 1 gyöngyszem piros üvegből, 2 bronz karperec, 1 bronz függő, 1 függő töredékei, 1 bronz fejdisz, 1 ár- vagy nyílhegy vasból és valamely kisebb szárnyas állat csontjai;

a 69. sír tartozéka 1 vaskarika és 1 késpenge vasból;

a 70. sírből való: 1 bögre, 1 késpenge vasból, 1 csatkeret bronzból, 1 bronz szegecske, 1 csiholóvas;

a 71. sírből került elő 1 bronz tárgy és 1 késpenge-töredék;

a 75. sír melléklete 1 vörös agyagedény, 1 kőszilánk és 1 bronz karika;

a 76. sírből való 1 gyöngyfűzér (65 gyöngyszemmel), 1 nagyobb gyöngyszem, 1 betétes gyöngyszem és egy csüngődísz ezüsből;

a 77. sír tartozéka: 1 bögre, 1 gyöngyszem agyagból, 1 fibulafej vasból, 1 szíjvéglemez bronzból, 1 vascattöredék és 1 késpenge;

a 78. sírban volt 1 római érem és 1 nyílhegy vasból.

A zombori (Budimcsevics-szállási) lovas sírlelet tartozékai: lócsontok (fej- és láb részek), egyéb állati csont, emberi csontvázrészek, kengyelpár- és zabla-töredékek, nyílhegy-töredék, vaspántocska és 4 csontlemez.

A bácsi ásatásból: 1 ezüst hajkarika, 2 ezüst fülbevaló, 6 szem gyöngy amatisztból, 8 szem gyöngy pasztából, 1 hajkarika, bögre-töredék, 2 fülkarika, 1 bögre, edénytöredékek.

3. *Ajándék*: Pogány Jenő áll. tanító gyűjtése Gombosról: a) a réti földekről: 4 patkó; b) szórványos leletek, szintén

Gombosról: 1 agyagkanál töredék, 1 csonttű, 1 rézgyűrű, 1 bögre és 1 örlőkő-féle;

c) a pestmegyei Boldogról származik 2 urna, 1 bronzgyűrű, 1 gyöngyfűzér, 1 obsidián szilánk és 1 bronz karperec.

Szász Ferenc ujverbászi áll. főgimnáziumi tanár 3 őskori edénytöredéket gyűjtött Turjáról.

C) Az éremtárnál.

1. *Vétel* államsegélyből: 25 magyar denár (zombori lelet) és egy régi veretű (angyalos) ezüst forintos.

2. *Ajándék*: Tripolszky Béla bácsi jegyző ajándéka: 1390 magyar denár, III. Béla és II. Endre idejéből, 5¹/₂ aquileiai fillér, 132⁵/₂ friesacui fillér, 1 bizonytalan és 8 törött éremdarab.

Stein Pál bankhivatalnoktól (Budapest) kaptuk a következő éremsorozatot, melyben volt:

39 emlékérem, 3 magyar, 13 osztrák, 7 olasz, 6 angol, 3 dán, 6 lengyel, 13 porosz, 3 belga, 1 svájci, 3 orosz, 15 török, 2 román, 3 szerb, 1 bolgár, 5 spanyol, 4 francia, 3 kínai, 2 amerikai ujjabkoru érem és 11 játékpénz és bárca.

Raab Béláné urnő egy syracusai görög érmet, Tóth Erzsike 2 rézpénzt, Haarjung József elemi iskolai tanuló szintén egy ujjabkori rézpénzt, Jankovich Iván felső keresk. iskolai tanuló 1 ezüst pénzt, Metz István felső keresk. isk. tanuló 1 Szent László-érmet, Metz Ferenc felső keresk. isk. tanuló 3 római bronzérmet, Husvéth Lajos felső keresk. isk. tanuló 1 római bronzérmet és Farkas Jenő elemi isk. tanuló 1 rézpénzt ajándékozott muzeumunknak.

Papírpénz-gyűjteményünket özv. Bajkay Ferencné urnő 6 Kossuth-bankóval, Trencsény Károly társulati titkár pedig egy 50 frtos osztrák bankjeggyel gazdagította.

D) A néprajzi tárnál.

1. *Vétel* (államsegélyből): 1 késtok, 30 kapica (sokac női fejkötő), 2 függő lószőrből, 2 prelya, 2 prelyica (guzsalyok). Valamennyi Szondról való.

Fényképlemezek: a bácsi magyarok népviseletét ábrázoló 17 drb, a bácsi német és sokac viseletről 39 drb, bács-ujfalusi tót viselet 31 drb, dunabökényi 19 és palonai 4 drb.

Társulati pénzen szereztünk egy orsót Monostorszegről.

2. *Ajándék*: Korossyné Alföldy Julia urnőtől (Monostorszeg) kaptunk 2 husvétii tojást, Kardos Borbála k. a. állami tanítónőtől (Monostorszeg) 3 drbot, Piukovich Pál Antalné urnőtől (Mátételke) 5 drbot, dr. Horváth Győző kalocsai püspök úrtól 1 drbot (ez is Monostorszegről származik), Kiss Tibor felső keresk. isk. tan. (Óverbász) 3 drbot és a monostorszegi el. isk. tanulóitól 12 drbot.

Nagy Ferenc pacséri gazdálkodó egy faekét küldött be; Nagy József bezdáni tanító pedig egy rézsarkantyut és egy faragott gyujtótartót ajándékozott muzeumunknak. Ez utóbbi Nagymizdóról (Vas m.) származik.

E) Iparművészeti tárunknál.

Ezen csoportbeli gyűjteményünket adományokkal gyarapították: Burghart Márton monostorszegi lakos egy kétfejű sast ábrázoló céhzászlódiszszel (Apatinból származik); ifj. Heindlhofer Róbert két ötvös mérleggel; Goretics Antal vm. hajdu egy csipkészlű tányérral; Raab Béláné urnő (Zombor) a tiszai koronakerület 1800-ból származó pecsétnyomójának vésett lapjával.

F) A természetrajzi tárnál.

Pogány Jenő áll. tanító gyűjtése: 1 őslófog, 1 őstulokfog, 1 szarvasagancság-töredék, 1 viaszopáلكő-darab, 1 márgalakzat, 1 mamuthfog, valamennyi Gombosról; 1 mastodonfog-töredék (Bulgáriából).

G) A kegyeleti tárgyakból.

Zákó Olga urnő egy fából faragott és tokba helyezett papírvágó kést ajándékozott, amelyet Zákó István 1849-ben, aradi fogságában faragott.

Gyűjteményeink statisztikáját az alábbi rovatokban nyújtom:

A gyarapodás módja	Könyv- tár	Régiség- tár	Néprajzi tár	Képzőmű- vészeti tár	Természet- rajzi tár	Összesen
Törzsállomány 1912. év elején	1100	13548	1243	97	5	15933
Államsegélyből véte- tett	5	125	146	—	—	276
Állami letét	2	—	—	—	—	2
Egyéb vétel és csere	28	—	1	—	—	29
Ajándék, hagyomány	4	1553	28	5	7	1597
Összes évi gyarapodás	39	1678	175	5	7	1904
Törzsállomány 1912. év végén	1139	15226	1418	102	12	17897

Örömmel állapítom meg, hogy a f. évi gyarapodás nemcsak számra nézve, de belső érték tekintetéből is kiváló volt. Magának a bácsi éremleletnek pénzben kifejezhető becsértéke, mérsékelt éremvásári árban számítva is mintegy 10 ezer korona.

Gyűjteménytárainkat 32-szer nyitottuk meg a nagyközönség előtt. A muzeumnyitásokat a helyi lapokban mindannyiszor előre meghirdettük. A látogatás ingyenes. Legtöbb látogató (233) a tanuló ifjúság köréből került ki. Vendégeink sorában tisztelhattuk Csernoch János öxellenciáját is, kinek kíséretében Horváth Győző püspök, dr. Révay Tibor érseki titkár, Vojnits István főispán, Scultéty Ferenc alispán, Szabovljevits Dusán vm. főjegyző, Hauke Imre polgármester, Listyevits Titusz rendőrfőkapitány urak szintén meglátogatták muzeumunkat. Nagy érdeklődéssel szemlélték még gyűjteményeinket: gróf Teleky Józsefné, továbbá 4 belga turista vendég és dr. Buday Árpád kolozsvári egyetemi tanár, osztály-

archaeologus, aki a nyár folyamán a bácskai római sáncokat tanulmányozta.

Társulatunkat egyik hatalmas támaszától fosztotta meg a halál. Hampel József egyetemi tanárt, M. N. Muzeum érem- és régiségtárának igazgatóját, társulatunknak tiszteletbeli tagját, a kiváló szaktudóst gyászoljuk, akivel állandó összeköttetést tartottuk fenn, s akinek oly sokat köszönhetünk. Bizalommal fordultunk ügyeinkben hozzá s ő a legnagyobb készséggel gyámolított bennünket. Utbaigazitásai, tanácsai sok homályos kérdést tisztáztak előttünk. Érdemeit és emkét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Végül kedves kötelességet teljesítek, midőn a Muzeumok és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének s mindazoknak, akik gyűjteménytárainkat adományaikkal gazdagították, a társulat hálás köszönetét tolmácsolom. Ezek után kérem a m. t. közgyűlést, hogy jelentésemet jóváhagyólag tudomásul venni sziveskedjék.

Gubitz Kálmán,
muzeumőr.

c) A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1912-ik évi pénztári forgalma.

BEVÉTEL			KIADÁS		
1	Készpénz áthozat 1911-ről	22 88	1	Szondy M. elhelyezett alapítványa	100 —
2	Szondy Mátyás alapítványa	100 —	2	Kiadott államsegély . . .	800 —
3	Zombori Takarékpénztár segélye	100 —	3	Postaköltségekre . . .	160 —
4	Evkönyvekért	7 50	4	Könyvekre és kéziratért .	106 20
5	Előfizetés az 1912-iki évkönyvre	6 —	5	Különfélékre	3 64
6	Kamatok	201 90	6	Utiköltségekre	10 —
7	Tagdíjakból	987 71	7	Szolgáknak	50 —
8	Utmutatóért	1 50	8	Bittermannak	570 50
9	V. K. M. államsegélye .	800 —	9	Tagdíjakra	16 10
10	Bács-Bodrog vm. segélye	500 —	10	Tiszteletdíjakra	500 —
11	Zombor város segélye .	200 —	11	Nyomatványokért	18 —
			12	Irodai átalányra	100 —
			13	Muzeumőr utiátalánya . .	250 —
			14	Egyenleg készpénzben . .	243 05
		2927 49			2927 49

Kelt Zomborban, 1912. évi december hó 31-én.

Buday Gerő,
pénztáros.

Átvizsgáltuk és helyesnek találtuk. -- Zombor, 1913. évi május hó 20-án.

Mihályi János s. k., **Gräff Nikáz** s. k., **Raisz Lajos** s. k.,
számvizsgálók.

d) A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1913-ik évi költségvetése.

TARTÓZIK			KÖVETEL		
1	Tiszteletdíjakra	500 —	1	Készpénz áthozat 1912-ről	243 05
2	Szolgáknak	50 —	2	Zombori Takarékpénztár	
3	Irodai átalány	100 —		segélye	100 —
4	Postaátalány	160 —	3	Zombor város segélye	200 —
5	M. T. Akadémiának	20 —	4	Tagdíjából	1000 —
6	Evkönyvekre	600 —	5	Kamatok	200 —
7	Tagdíjakra	16 —	6	Molnár-féle hagyaték	100 —
8	Fuvarátalányra	250 —	7	Hátralékokból	100 —
9	Révai Lexikonra	60 —			
10	Egyenleg készpénzben 1913.	187 05			
		1943 05			1943 05

Kelt Zomborban, a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1913. évi április hó 24-iki választmányi ülésén.

Buday Gerő,
pénztáros.

e) Jegyzőkönyv

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1913. május 25-én tartott harmincadik évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László elnök, Bellosics Bálint (Baja), Buday Gergely, dr. Duchon János, Faragó János, id. Frey Imre, ifj. Frey Imre, dr. Grüner Samu, Gubitzka Kálmán, id. Mihályi János, Szondy Mátyás és Trencsény Károly.

1. Kozma László elnök élénk figyelemmel és érdeklődéssel hallgatott beszéddel a társulat XXX. évi rendes közgyűlését megnyitotta s bemutatta a Magyar Történelmi Társulat (Budapest) 49/1913. sz. értesítését, hogy közgyűlésünkön való képviselőjére egyik tagját, Vojnich Istvánt kérte föl. — A Magyar Történelmi Társulat figyelmét a közgyűlés köszönettel tudomásul vette. Az elnök megnyitó beszédére nézve kimondotta, hogy közérdekű voltánál fogva, évkönyvünkön kívül a helyi lapokban is közzététeti.

Az elnök, beszédével kapcsolatban, fölolvastatta Borsai Jenő, bátmonostori pártoló tagtársunk levelét, melyben megköszöni választmányi taggá a múlt évben történt megválasztását s igéri, hogy a társulat érdekeinek istápolása és

előmozdítása ezentul is legkedvesebb kötelessége leend. Egyben bejelenti, hogy időközi gyűjtéseinek eredményeit muzeumunk számára be fogja küldeni. — A közgyűlés Borsai Jenő urat, társulatunk érdekében régóta kifejtett nagybecsű munkálkodásának elismeréseül, a pártoló tagok sorából kivéve, egyhangulag működő taggá választotta.

2. Trencsény Károly titkár fölolvasta a társulat 1912. évi működéséről szóló jelentését. — A közgyűlés tudomásul vette. (Lásd az Évkönyvben.)

3. Gubitzka Kálmán muzeumőr beszámolt a muzeum 1912. évi állapotáról, a végzett és még folyamatban levő külső és belső munkálatokról, s a gyűjtemények gyarapodásáról. — A közgyűlés a muzeumőr jelentését örvendetes tudomásul vette (lásd az Évkönyvben), — s ezzel kapcsolatban határozatilag kimondotta, hogy: a) Háromszék vármegye alispánjának a régiségek megóvása érdekében kibocsátott rendeletének másolatban való megküldésével hasonló rendelet kibocsátását kérő megkereséssel fordul társulatunk a vármegye alispánjához; — b) Tripolszky Béla, bácsi jegyző pártoló tagtársunknak, muzeumunkat gazdagító újabb nagybecsű adományáért — e közgyűlésből kifolyólag — hálás köszönetet mond.

4. A számadások és a pénztár megvizsgálására kiküldött bizottság írásba foglalt jelentése alapján — a közgyűlés az 1912. évi számadásokat jóváhagyta, s Buday Gergely pénztárosnak a fölmentvényt megadta.

5. Buday Gergely pénztáros előterjesztette az 1913. évre megállapított s a választmány által jóváhagyott évi költségvetést. — A közgyűlés elfogadta.

6. Az 1913. évi számadások és a pénztár megvizsgálására — a közgyűlés újból Gräff Nikáz, id. Mihályi János és Reisz Lajos társulati tagokat küldte ki.

7. Tisztújítás. A társulat tisztikarát, valamint a 12 helybeli és 12 vidéki tagból álló választmányt — a közgyű-

lés, közfelkiáltással, illetőleg titkos szavazás útján, három évre, a következőképen választotta meg.

Elnök: Kozma László, alelnök: Rác Soma, titkár: Trencsény Károly, ügyész: dr. Grüner Samu, pénztáros: Buday Gergely, muzeumőr: Gubitza Kálmán.

Helybeli választmányi tagok: Dömötör Pál, Faragó János, Fernbach Károly, id. Frey Imre, Gräff Nikáz, Hauke Imre, id. Mihályi János, legifj. Szemző István, Széchényi József, Szondy Mátyás, Vértesi Károly, ifj. Vojnits István.

Vidéki választmányi tagok: Bellosics Bálint, Borsai Jenő, Evetovics János, Iványi István, Latinovits Pál, dr. Pertschy Ferenc, Rohonyi Gyula, Schmausz Endre, dr. Thim József, dr. Vojnits István báró, Weigang János, Zsoldos Benő.

8. A titkár fölolvasta Toncs Gusztáv szabadkai felső kereskedelmi iskolai igazgatónak, mint vendégnek, *A Szabadka név magyarázata* című tanulmányát. — A közgyűlés a szerzőnek szives köszönetet mondott az érdekes tanulmányért, melynek — a szerző előzetes hozzájárulásával — évkönyvünkben való közzétételét kimondotta. (Lásd e füzetben).

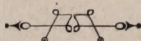
9. Az elnök indítványára — a közgyűlés kimondotta, hogy a vármegye törvényhatóságához újból folyamodványt nyújt be állandó évi segély megszavazása iránt.

10. A közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére az elnök — dr. Duchon János és id. Frey Imre tagtársakat kérte föl.

11. Az elnök záró szavaival a közgyűlés véget ért.

K. m. t.

Trencsény Károly,
titkár.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat
tagjainak névsora az 1913. évre.

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
Tiszteletbeli tagok:			
1	Dr. Fraknói Vilmos cz. püspök, a Muzéumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelője	Budapest	1898
2	Iványi István nyug. főgimn. tanár	Szabadka	1884
3	Schmausz Endre nyug. főispán	Apatin	1884
4	Dr. Szentkláray Jenő kanonok	Temesvár	1888
5	Dr. Wlassits Gyula	Budapest	1898
Alapító tagok:			
1	Apatin község közönsége 100 K	Apatin	1903
2	Bács Bodrog vármegye közönsége 200 „	Zombor	1898
3	Balla Pál ügyvéd † 100 „	Ujvidék	1885
4	Bende Imre püspök † 100 „	Nyitra	1899
5	Bácsszentiván község közönsége 100 „	Bácsszentiván	1903
6	Dr. Boromisza Tibor kanonok 100 „	Kalocsa	1896
7	Baja város közönsége 100 „	Baja	1900
8	tfj. Chottek Rezső gr. nagybirt. 100 „	Ófutak	1892
9	Császka György érsek † 200 „	Kalocsa	1899
10	Csurog község közönsége 100 „	Csurog	1899
11	Dungyerszky István nagybirt. 100 „	Szenttamás	1899
12	Dungyerszky Lázár nagybirt. 200 „	Szenttamás	1899
13	Fejér Gyula apát plébános 100 „	Zombor	1899
14	Fernbach Antal nagybirtokos † 100 „	Zombor	1899
15	Fernbach János nagybirtokos 100 „	Felsőroglaticza	1899
16	Fernbach Károly nagybirtokos 100 „	Babapuszta	1903
17	Fernbach Lajos nagybirtokos † 100 „	Temerin	1899
18	Gfrerer Miklós nagyvállalkozó 160 „	Budapest	1899
19	Grossman Vilmos nagyvállalkozó 100 „	Budapest	1899
20	Kula község közönsége 100 „	Kula	1899
21	Latinovits Albin cs. kir. kamarás † 100 „	Grác	1809

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
22	Latinovits Géza nagybirtokos 100 K	Borsód	1905
23	Magyar Építő Reszvénytársaság 100 „	Budapest	1902
24	Matkovits Béla nagybirtokos 100 „	Temerin	1903
25	Mohol község közönsége 150 „	Mohol	1899
26	Magyarkanizsa község közönsége 100 „	Magyarkanizsa	1899
27	Nagy Béla pléb., szentszéki tölők 100 „	Monostorszeg	1899
28	Pilaszánovits József nagybirtokos 100 „	Felsőroglaticza	1899
29	Pucher József nagybirtokos 100 „	Budapest	1899
30	Báró Rédl Béla nagybirtokos † 100 „	Kelebia	1899
31	Szabadka sz. kir. város közöns. 100 „	Szabadka	1900
32	Szemző Gyula nagybirtokos † 100 „	Zombor	1899
33	Szemző László nagybirtokos 200 „	Budapest	1899
34	Szilberek község közönsége 100 „	Szilberek	1903
35	Szondy Mátyás ny. kir. ítélőt. bíró 100 „	Zombor	1912
36	Gr. Teleky József nagybirtokos 100 „	Tetétlen	1899
37	Ujvidék sz. kir. város közönsége 100 „	Ujvidék	1899
38	Dr. Vojnits István báró 100 „	Szabadka	1902
39	Vojuits Simon nagybirtokos 100 „	Zobnaticza	1899
40	Zenta város közönsége 100 „	Zenta	1899
41	Gr. Zichy Nep. János nagybirt. 200 „	Topolya	1885
42	Zombori Takarékpénztár 200 „	Zombor	1898
43	Zombor sz. kir. város közönsége 100 „	Zombor	1898
44	Zsablya község közönsége 100 „	Zsablya	1899
45	Sajkásgyörgye község közönsége 100 „	S. jkásgyörgye	1905
Működő tagok:			
1	Bayer József főgimn. tanár	Budapest	1900
2	Bázler István plébános	Gara	1900
3	Bellosics Bálint tanító kép. i. igazgató	Baja	1905
4	Borsai Jenő s. jegyző	Bátmonostor	1913
5	Buday Gerő áll. főgimn. r. k. hittanár	Zombor	1898
6	Bibó Bige György közs. főgimn. tanár	Szabadka	1900
7	Csetri Károly m. kir. áll. főgimn. tanár	Zombor	1900
8	Dömötör Pál kir. ítélő. táblai bíró	Zombor	1897
9	Erdélyi Gyula főjegyző	Baja	1887
10	Evetovits János plébános, orszgy. képvis.	Bács	1898
11	Ifj. Frey Imre dr.	Zombor	1911
12	Gergurov Milán ny. városi főmérnök	Zombor	1895
13	Gohl Ödön nemzeti muzeumi tisztviselő	Budapest	1895
14	Gozsdu Elek kir. főügyész	Temesvár	1901
15	Gräff Nikáz nyug. kir. tanfelügyelő	Zombor	1884

Fülsz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
16	Greiner Endre tanító	Kisbegyés	1907
17	Gubitzka Kálmán igazgató-tanító	Monostorszeg	1899
18	Hajnal Ignác tanító	Csacza	1887
19	Kozma László ügyvéd	Zombor	1900
20	Kurucz Gyula segéd-tanfolyelöl	Szabadka	1898
21	Kuzmiák Sándor tanító	Bácskeresztur	1899
22	Id. Mihályi János ny. árvaszeki elnök	Zombor	1901
23	Rácz Soma, áll. főgimnáziumi tanár	Zombor	1907
24	Rohonyi Gyula	Szarajevó	1905
25	Szalay Frigyes beltügymín. titkár	Budapest	1900
26	Szász Ferenc, főgimn. tanár	Ujverbasz	1911
27	Dr. Thim József járóorvos	Apatin	1890
28	Trencsény Károly felső keresk. isk. tanár	Zombor	1900
29	Weigang János polgári iskolai igazgató	Apatin	1900
30	Závodszy Levente áll. főgimn. tanár	Budapest	1905
31	Zsoldos Benó kir. ítélőtáblai tanácsjegyző, albiró	Szeged	1907
Pártoló tagok :			
1	Ada község közönsége	Ada	1899
2	Dr. Alföldy Arpád h. polgármester	Zombor	1911
3	Álföldy Géza jegyző	Mélykut	1899
4	Allami tanítóképző-intézet	Baja	1887
5	Augsberger József áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
6	Bácsalmás község közönsége	Bácsalmás	1899
7	Bácskeresztur község közönsége	Bácskeresztur	1899
8	Bárcei Iván pénzügyigazgatóhelyettes	Nagyenyed	1907
9	Dr. Balogh Ernő ügyvéd	Zombor	1899
10	Baumann Antal polg. isk. igazgató	Zombor	1911
11	Bárány Zsigmond kereskedő	Zombor	1902
12	Begecs község közönsége	Begecs	1892
13	Bezdán község közönsége	Bezdán	1894
14	Béreg község	Béreg	1907
15	Boromisza János ügyvéd	Zenta	1884
16	Borsód község közönsége	Borsód	1899
17	Bosnyák János ny. jegyző	Bezdán	1899
18	Brezsovszky Vazul jegyző	Begecs	1902
19	Bácskertes község közönsége	Bácskertes	1902
20	Boldogasszonyfalva község közönsége	Boldogasszonyfalva	1899
21	Gróf Chottek uradalmának igazgatósága	Futak	1899
22	Csapka Teréz áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911

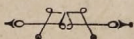
Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
23	Csantavér község közönsége	Csantavér	1900
24	Csapkovits György uradalmi számtartó	Sotronya-Ötvenes	1907
25	Csávoly község közönsége	Csávoly	1899
26	Cservenka község közönsége	Cservenka	1899
27	Csonoplya község közönsége	Csonoplya	1899
28	Dr. Czirfusz Dezső orvos	San Remo	1900
29	Doroszló község közönsége	Doroszló	1902
30	Dr. Duchon János orvos	Zombor	1902
31	Dudás Andor ny. városi tanácsos	Zenta	1899
32	Dunagálos község közönsége	Dunagálos	1902
33	Engisch Frigyes ev. ref. lelkész	Szeghegy	1900
34	Ertl István földbirtokos	Bács	1907
35	Falcione Lajos nagybirtokos	Zombor	1899
36	Dr. Falcione Nándor takarékp. ig.	Zombor	1899
37	Faragó János kir. tanfelügyelő	Zombor	1910
38	Felső kereskedelmi iskola	Zombor	1908
39	Felsőszentiván község közönsége	Felsőszentiván	1899
40	Fernbach Bálint nagybirtokos	Szond	1899
41	Fernbach József nagybirtokos	Budapest	1899
42	Főgimnázium	Ujverbász	1907
43	Főgimnáziumi könyvtár	Zenta	1897
44	Főgimnáziumi könyvtár	Zombor	1898
45	Frey Imre ékszerész	Zombor	1899
46	Gádor község közönsége	Gádor	1899
47	Gärtner Sándor plébános	Katymár	1899
48	Gebauer Ernő gyógyszerész	Bács	1907
49	Gombos község közönsége	Gombos	1902
50	Gör. kel. szerb főgimnáziumi könyvtár	Ujvidék	1898
51	Gräber Ferencz földbirtokos	Szond	1901
52	Grüner Gyula áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
53	Dr. Grüner Samu ügyvéd	Zombor	1884
54	Gurka Márton áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
55	Hauke Imre polgármester	Zombor	1899
56	Haverda Mátvás ny. főgimn. igazgató	Szabadka	1884
57	Dr. Holländer Adolf orvos	Jánoshalma	1884
58	Horn Ádám áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
59	Horthy István cs. és kir. huszárszázados	Bécs	1899
60	Horthy Istvánné urnő	Bécs	1899
61	Horváth Dezső polg. isk. tanító	Zombor	1911
62	Dr. Huber József orvos	Zombor	1906
63	Jánoshalmi olvasókör	Jánoshalma	1884
64	Józsa Károly polg. isk. igazgató	Titel	1911

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
65	Kádár Antal áll. isk. ig. tanító	Osóvé	1911
66	Karácson Gyula kir. tanácsos, ny. alispán	Zombor	1884
67	Katy község közönsége	Káty	1900
68	Kellner János áll. el. isk. igazgató	Baja	1911
69	Kiss Gyula jegyző	Overbász	1898
70	Kiszács község közönsége	Kiszács	1902
71	Kleiber Adolf r. k. esperes-plébános	Hajós	1887
72	Kleiner József áll. el. isk. igazgató	Apatin	1911
73	Kobuth Mihály áll. isk. igazgató	Kiskér	1911
74	Kozma Dezső jegyző	Bácsfeketehegy	1907
75	Knézy Péter plébános	Doroszló	1900
76	Kovalszky Lajos ny. gymn. igazgató	Ujverbász	1884
77	Kuczora község közönsége	Kuczora	1899
78	Kölpény község közönsége	Kölpény	1902
79	Kunbaja község közönsége	Kunbaja	1899
80	Kürtessy Rezső áll. polg. isk. igazgató	Topolya	1911
81	Kirsebaum Lajos r. k. plébános	Titel	1900
82	Latinovits Frigyes nagybirtokos	Visegrád	1899
83	Latinovits Pál nagybirtokos	Borsód	1899
84	Lengyel József m. kir. adótiszt	Kula	1913
85	Dr. Lőrincz Mihály orvos	Szenttamás	1899
86	Lówy Vilmos kereskedő	Zombor	1902
87	Magyar Olvasókör	Zombor	1897
88	Makk Géza tanító	Herczegszántó	1907
89	Mátételke község közönsége	Mátételke	1899
90	Medveczky Miklós gyógyszerész	Nagymaros, Hont m.	1907
91	Mélykut község közönsége	Mélykut	1899
92	Martonos község közönsége	Martonos	1899
93	Milla Antal áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
94	Dr. Molnár Károly agrár tak. igazgató	Zombor	1899
95	Monostorszeg község közönsége	Monostorszeg	1902
96	Mozsor község közönsége	Mozsor	1900
97	Nemesmilitics község közönsége	Nemesmilitics	1899
98	Nemzeti Kaszinó	Szabadka	1884
99	Neszmirák Mátyás jegyző	Orszállás	1899
100	Nikolics Izidor főszolgabíró	Ujvidék	1899
101	Nikolics Zsigmond áll. igazgató tanító	Sajkáslak	1911
102	Novoth István áll. el. isk. ü. igazgató	Baja	1911
103	Bácskossuthfalva község közönsége	Bácskossuthfalva	1888
104	Ópalánka község közönsége	Ópalánka	1899
105	Osóvé község közönsége	Osóvé	1902
106	Ófutak község közönsége	Ófutak	1902

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
107	Ókér község közönsége	Ókér	1902
108	O. wald István áll. el. isk. tanító	Baja	1911
109	Oszivác község közönsége	Oszivác	1899
110	Óverbasz község közönsége	Óverbasz	1899
111	Pajor Jozefin áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911
112	Pataj Iza polg. isk. igazgatónő	Obecse	1911
113	Palánka község közönsége	Palánka	1899
114	Partos Gyula műépítész	Budapest	1884
115	Dr. Pastrovits Iván ügyvéd	Zombor	1909
116	Dr. Pertsch Ferencz nyug. főorzsorvos	Szentfűlöp	1909
117	Piros község közönsége	Piros	1902
118	Piutovich József nagybirtokos	Szabadka	1911
119	Pósfai János áll. isk. igazgató	Baja	1911
120	Dr. Poór Béla ügyész	Zombor	1911
121	Dr. Radich Tihamér ügyvéd	Bezdan	1911
122	Raisz Lajos takarékpénztári főkönyvelő	Zombor	1898
123	Dr. Récesy Ede ügyvéd	Kula	1899
124	Regőcze község közönsége	Regőcze	1899
125	Rozovits György áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
126	Sigmond Góntér jegyző	Ósövé	1884
127	Schlachter Jenő áll. tanító	Borsa, Marmaros-m.	1908
128	Schwarz Agnes áll. ell. isk. tanítónő	Baja	1911
129	Szauerborn Károly földbirtokos	Zombor	1908
130	Szántó Izidor polg. isk. tanító	Zombor	1911
131	Szechenyi József földbirtokos	Zombor	1884
132	Dr. Széchenyi Tamás főszolgabíró	Zabalya	1899
133	Szedressy Karoly jegyző	Felsőszentiván	1899
134	Szentiványi Gyula	Bacs	1907
135	Szélíg Ferenc áll. el. isk. tanító	Baja	1911
136	Szikes Ignác	Bácsfeketehegy	1907
137	Szilbács község közönsége	Szilbács	1898
138	Szilágyi Mór ügyvéd	Zombor	1884
139	Szond község közönsége	Szond	1902
140	Sztapár község közönsége	Sztapár	1902
141	Dr. Szucsics Sándor r. k. plébános	Csávoly	1899
142	Ifj. Szutrély Lipót takarékpénztári igazgató	Baja	1899
143	Szentfűlöp község közönsége	Szentfűlöp	1899
144	Tárczay Dezső főszolgabíró	Zombor	1900
145	Temerin község közönsége	Temerin	1902
146	Tipka Antal főgimnáziumi tanár	Szabadka	1884
147	Tiszaistvánfalva községe	Tiszaistvánfalva	1902
148	Tiszakálmánfalva községe	Tiszakálmánfalva	1900

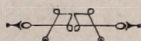
Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
149	Topolya község közönsége	Topolya	1899
150	Tomesányi Mária áll. el. isk. tanítónő	Baja	1911
151	Torzsa község közönsége	Torzsa	1900
152	Trilsam Márton áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
153	Tripolszky Béla jegyző	Bács	1890
154	Tumbász István r. k. plébános	Vajszka	1899
155	Turnovszky Rudolf r. k. plébános	Bácsordas	1899
156	Dr. Tóth Árvai Márk orvos	Kishegyes	1907
157	Toth Sándor ref. lelkész	Bácsfeketehegy	1907
158	Ujfutak község közönsége	Ujfutak	1902
159	Ujhelyi Géza áll. el. isk. tanító	Baja	1911
160	Urszentiván község közönsége	Urszentiván	1902
161	Ujsóvé község közönsége	Ujsóvé	1902
162	Ujverbászi kaszinó egyesület	Ujverbász	1899
163	Dr. Valihora Ágoston kanonok	Kalocsa	1885
164	Valkó Ferenc kántortanító	Hercegszántó	1908
165	Városy Károly jószágigazgató	Budapest, Lónyai-u. 11.	1902
166	Városi könyvtár	Zombor	1894
167	Vermes Béla nagybirtokos	Szabadka	1899
168	Vértesi Károly ügyvéd	Zombor	1903
169	Vojnits Dániel r. k. apát plébános	Baja	1899
170	Ifj. Vojnits István ny. főispán	Zombor	1899
171	Vojnits József nagybirtokos	Szabadka	1898
172	Vuits János földbirtokos	Zenta	1912
173	Vuits György nagybirtokos	Zenta	1894
174	Wahl Ignác áll. el. isk. tanító	Apatin	1911
175	Wamoseher Andor	Kacsfalú	1908
176	Wamoseher Károly	Monostorszeg	1908
177	Weidinger Lajos kereskedő	Zombor	1898
178	Zakó Milán ny. főispán	Budapest	1899
179	Dr. Zakó István közjegyző	Pancsova	1899
180	Zsigmond Gyula jegyző	Piros	1899
181	Zsupánszky Lyubomir ny. jegyző	Oszivác	1899

Tiszteletbeli tag	5.
Alapító tag	45.
Működő tag	31.
Pártoló tag	181.
Összesen	262.

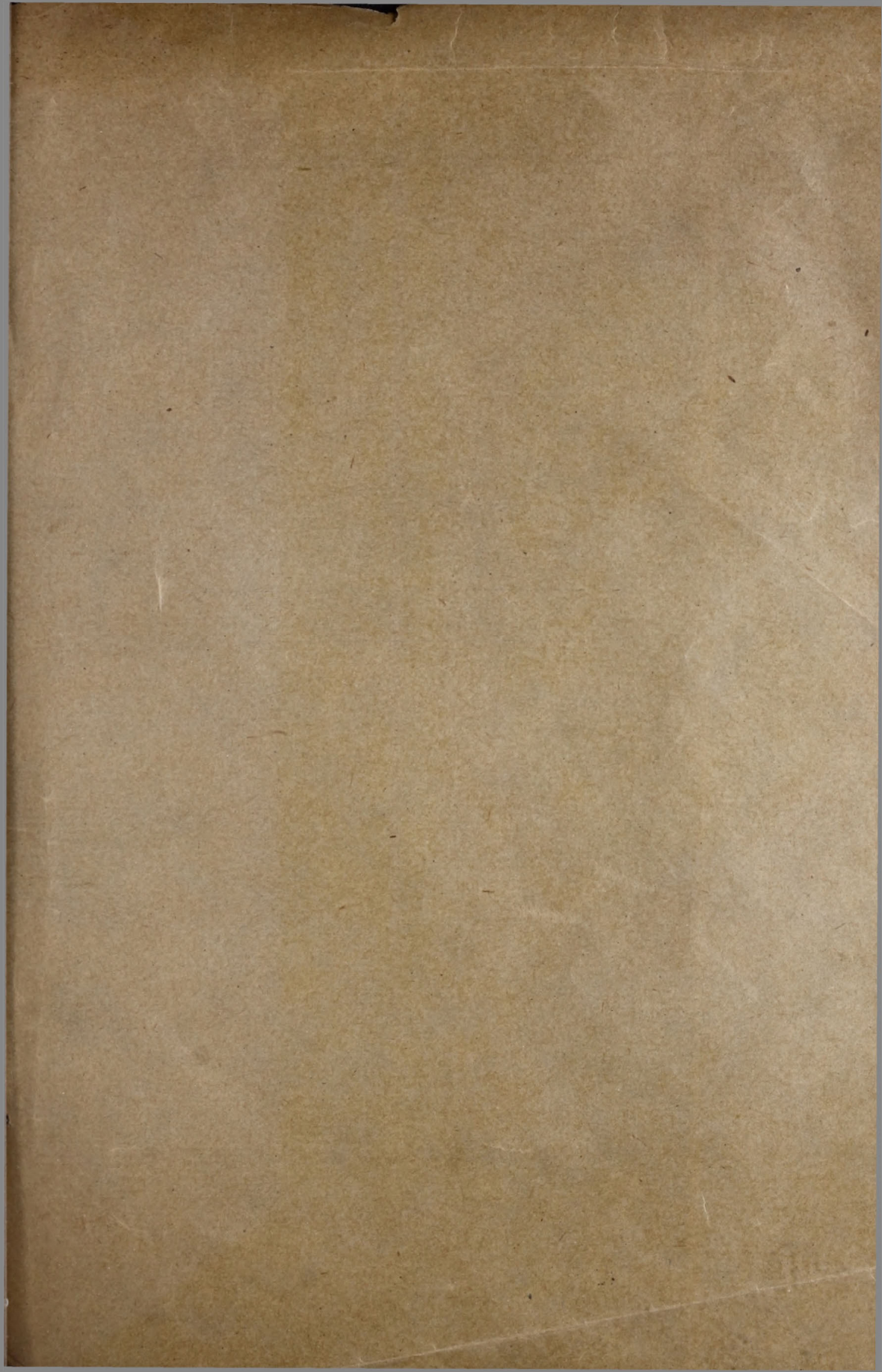
Tartalom:

	Lap.
Kozma László elnöki megnyitó beszéde a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1913. évi május 25.-iki közgyűlésén	3.
A Szabadka név magyarázata. Közli: Toncs Gusztáv	8.
A Bács vármegyei telepítések áttekintése. Közli: Iványi István	22.
Adorján történetéből. Irta: Dudás Gyula	43.
Gombosi sirmező. Közli: Pogány Jenő	55.
Vegyések:	
Bács-Bodrog vármegye községeinek és lakott helyeinek neveiről. Közli: I. I.	58.
Társulati ügyek:	
a) Titkári jelentés	61.
b) Muzeumőri jelentés	64.
c) Pénztári kimutatás az 1912. évről	73.
d) Költségvetés az 1913. évre	74.
e) Jegyzőkönyv	74.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat tagjainak névsora 1913. évre	77.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MTA Könyvtára
5613 /139 67/ 22
Periodika

A BACS-BODROGH VARMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.
